
Muistijälkitestin käyttö rikosprosessissa

Hanna-Maria Seppä

TIIVISTELMÄ

Muistijälkitestistä käytetään Suomen rikosprosessissa sekä esitutkinnassa että todistuskeinona tuomioistuimissa. Artikkelissa esitellään rikostapauksia, joissa muistijälkitestistä on käytetty Suomessa. Muistijälkitesti perustuu tieteelliseen teoriaan orientaatioreaktiosta. Orientaatioreaktio tarkoittaa, että henkilön autonominen hermosto reagoi seikkaan, joka on hänelle entuudestaan tuttu. Kysymys ei ole valheenpaljastamisesta, vaan syyllisen tiedon etsimisestä. Muistijälkitestillä voidaan selvittää, onko epäillyllä tiedossaan sellaisia yksityiskohtia rikoksesta, joita tulisi lähtökohtaisesti olla vain tekijällä. Muistijälkitesti koostuu rikokseen liittyvistä kysymyksistä ja vastausvaihtoehdoista, joihin epäilty vastaa. Kysymysten muodostamiseksi esitutkintaviranomaisilla tulee olla käytössään riittävä määrä tietoja rikoksen yksityiskohdista. Oikein suoritettuna muistijälkitesti on luotettava, ja se tunnistaa etenkin syyttömät henkilöt tehokkaasti. Testin käyttöön liittyy kuitenkin rajoituksia, jotka tulee ottaa huomioon. Muistijälkitestistä ei voida käyttää tapauksissa, joissa on riski, että yksityiskohtia rikoksesta on jo päätyntä epäillyn tietoon esitutkinnan aikana tai ennen sitä. Lisäksi kysymyksiä täytyy olla riittävä määrä, jotta testitulosta voidaan pitää luotettavana. Testi tulisi myös suorittaa mahdollisimman pian rikoksen tapahtumisen jälkeen, jotta epäillyn mahdolliset muistikuvat eivät olisi huonontuneet. Tuomioistuinten tulisi olla tietoisia testin luotettavuuden arviointiin vaikuttavista seikoista, jos testiä hyödynnetään todistuskeinona tuomioistuimissa. Tuomioistuimen tulisi lähtökohtaisesti kuulla ulkopuolista asiantuntijaa, jos muistijälkitestille annetaan yksittäisessä tapauksessa merkittävää painoarvoa todisteena. Muistijälkitestiin liittyvistä käytännöistä ja menettelytavoista olisi myös laadittava Poliisihallituksen ohjeistus.

1 Johdanto

Artikkelissa käsitellään muistijälkitestistä ja sen käyttöä suomalaisessa rikosprosessissa. Artikkelissa muistijälkitestillä viitataan Guilty Knowledge Test (GKT)- tai Concealed Information Test (CIT) -nimillä tunnettuun testiin. Muistijälkitestissä testattavalle esitetään rikokseen liittyviä kysymyksiä ja annetaan jokaiseen kysymykseen useampia vastausvaihtoehtoja, joihin kaikkiin testattava vastaa ”ei”. Autonomisen hermoston reaktioita mittaamalla voidaan saada tietoa siitä, oliko jokin vastausvaihtoehdoista testattavalle entuudestaan tuttu. Muistijälkitestistä voidaan käyttää esitutkinnassa sen selvittämiseen, onko epäillyllä tiedossaan rikoksesta

sellaisia tosiseikkoja, joita lähtökohtaisesti pitäisi olla vain rikoksen tekijällä, kuten tekoväline tai -tapa. Tätä oikeaa vastausvaihtoehtoa kutsutaan kriittiseksi vaihtoehdoksi.¹ Muistijälkiteisti itsessään ei ole osoitus syyllisyydestä tai syyttömyydestä. Artikkelissa käydään läpi muistijälkitestin rakenne sekä testissä esitettävien kysymysten ja vastausvaihtoehtojen muodostamiseen liittyviä seikkoja.

Suomessa poliisi sai ensimmäisen muistijälkitestilaitteiston eli polygrafin käyttöönsä vuonna 1995, ja laitetta käytettiin ensimmäisen kerran porvoalaisen murhatutkinnan yhteydessä samana vuonna. Laite kehitettiin Jyväskylän yliopistossa ja sen pääkehittäjänä toimi professori *Carl Hagfors*. Pitkän kehittelyn jälkeen² keskusrikospoliisi sai vuonna 2015 käyttöönsä uuden laitteen, joka on kehitetty yhteistyössä Aalto-yliopiston kanssa. Laite mittaa ihon sähkönjohtavuutta ja sykettä testattavan sormenpäistä ja siirtää näistä reaktioista tietoa reaaliajassa kannettavalle tietokoneelle.³

Muistijälkiteistiä käytetään suomalaisessa rikosprosessissa esitutkinnassa ja joskus myös tuomioistuimissa todistuskeinona. Rikosprosessin asiantuntija voi siten joutua käsittelemään juttua, johon liittyy muistijälkiteisti. Asianajaja saattaa joutua esitutkinnassa vastaamaan päämiehensä kysymykseen, kannattaako muistijälkiteistiin suostua. Tällöin asianajajan tulee ymmärtää, mikä muistijälkiteisti on, mihin menetelmään testi perustuu ja millaisia riskejä sen käyttöön liittyy. Olennaista on arvioida testin soveltuvuutta kyseisen päämiehen tapaukseen. Tuomarin ja syyttäjän tulee ymmärtää, milloin muistijälkitestin tulosta voidaan pitää luotettavana näyttönä ja mitkä seikat vaikuttavat luotettavuuden arviointiin. Artikkelit vastaa näihin kysymyksiin.

Suomessa ei ole olemassa erillistä sääntelyä tai viranomaistason ohjeistusta muistijälkitestin käytöstä. Muistijälkitestin suorittaa keskusrikospoliisi ja testin toteuttamisessa sovelletaan soveltuvin osin esitutkinta- ja pakkokeinolakia. Tuomioistuimessa muistijälkitestin näyttöarvoa arvioidaan vapaan todistusharkinnan periaatteiden mukaisesti. Artikkelissa käydään läpi, miten muistijälkiteistiä on hyödynnetty esitutkinnoissa ja oikeudenkäynneissä.

Muistijälkitestistä on kirjoitettu suomeksi vähän. *Pekka Santtila* ja *Anne Jokinen* ovat kirjoittaneet aiheesta osion *Oikeuspsykologia*-kirjaan, ja lisäksi Anne Jokinen on 2000-luvun alussa kirjoittanut aiheesta kirjan ”Rikos jää tekijän mieleen”. Lisäksi Jokinen, Santtila, *Ravaja* ja *Puttonen* ovat tehneet aiheesta empiirisen tutkimuksen. Englanninkielistä kirjallisuutta aiheesta löytyy enemmän, mutta teokset eivät sovellu suoraan rikosprosessin ammattilaisten käytännön työkaluiksi Suomessa.

¹ Pekka Santtila – Anne Jokinen, *Muistijälkitestin käyttö rikostutkinnassa*, s. 247–276 teoksessa Pekka Santtila – Ghitta Weizman-Henelius (toim.), *Oikeuspsykologia*. Edita Publishing Oy 2008, s. 247 ja 250.

² Rikoskomisario Jan Aarnisaloon haastattelu 20.4.2023. Rikoskomisario *Jan Aarnisalo* (keskusrikospoliisi) on suorittanut Poliisiammattikorkeakoulussa ylemmän ja alemman korkeakoulututkinnon. Hänen opinnytetyönsä ovat käsitelleet muistijälkiteistiä ja niitä käytetään lähteinä myös tässä artikkelissa. Aarnisalo on työskennellyt muistijälkitestin parissa poliisina 15 vuoden ajan ja suorittanut lukuisia muistijälkiteistejä sekä todellisissa rikostutkinnoissa että myös harjoitustestejä vapaaehtoisille. Aarnisalo on työskennellyt poliisina 33 vuotta, joista 15 vuotta hän on toiminut keskusrikospoliisin henkirikoslinjan tutkinnanjohtajana ja tutkijana.

³ Jan Aarnisalo, Poliisin muistijälkiteisti. Numerokorttiteistin käytettävyyttä alkuteistinä. Poliisiammattikorkeakoulu 2019, s. 1 sekä Aarnisaloon haastattelu 20.4.2023. Keskusrikospoliisin uuden laitteen kehittäjä *Matti Linnavuo* käyttää laitteesta nimeä engramma, mutta tässä artikkelissa laitteesta käytetään selvyden vuoksi nimitystä polygrafi.

Artikkelia varten on pyydetty käräjä- ja hovioikeuksista rikostuomiot, joissa esiintyy käsite ”muistijälkitestit”, ”valheenpaljastustesti”, ”valheenpaljastuskoe”, ”Guilty Knowledge Test” tai ”Concealed Information Test”. Osassa käräjäoikeuksista haut rajattiin tietoteknisistä syistä vuosiin 2013–2023. Osa tuomioistuimista suoritti haun myös vanhempiin tapauksiin. Haun perusteella muistijälkitestistä on käsitelty noin kymmenen kertaa tuomioistuinissa.⁴ Keskusrikospoliisin myöntämällä tutkimusluvalla saatiin tietoja muistijälkitestin toteuttamisesta ja hyödyntämisestä esitutkinnassa. Lisäksi artikkelissa on hyödynnetty julkisuudesta löytyneitä tapauksia.

Artikkeli on kirjoitettu osana oikeuspsykologian ammatillista erikoistumiskoulutusta.

2 Mikä on muistijälkitestit

2.1 Muistijälkitestin tieteellinen perusta ja luotettavuus

Rikosprosessin päämääränä on päästä mahdollisimman lähelle aineellista totuutta.⁵ Tästä syystä eri menetelmiin perustuvia valheenpaljastustestejä on pyritty kehittämään rikosprosessin tarpeisiin yli sadan vuoden ajan siinä onnistumatta.⁶ Vuonna 1959 *David Lykken* kehitti artikkelin aiheena olevan muistijälkitestin. Muistijälkitestissä polygrafi tunnistaa testattavan autonomisen hermoston reagoinnista, että jokin hänelle esitettävä seikka on hänelle jo entuudestaan tuttu. Menetelmä perustuu siihen, että ihminen reagoi ennestään tuttuun ärsykkeeseen eri tavalla kuin sellaiseen seikkaan, joka ei ole hänelle tuttu.⁷ Mitattavaa valhereaktiota ei ole toistaiseksi tutkimuksissa pystytty löytämään eli valehtelua ei ole mahdollista tunnistaa polygrafilla.⁸ Muistijälkitestit herätti huomattavaa kiinnostusta tiedeyhteisössä 1900-luvun lopulla, ja esimerkiksi Japani on käyttänyt muistijälkitestistä rikosprosessissa menetelmän keksimisestä lähtien.⁹

Muistijälkitestit perustuu ajatukseen *Sokolovin* kehittämästä orientaatioreaktiosta, jota voidaan pitää muistijälkitestin tieteellisenä teoriana.¹⁰ Orientaatioreaktio tarkoittaa sitä, että kun

⁴ Päätöksistä kaksi koski pakkokeinoasioita ja yksi sitä, että tuomioistuin ei suostunut teettämään muistijälkitestistä. Yhdessä tapauksessa puolustus luopui pyynnöstä muistijälkitestin tekemiseen ilman erillistä tuomioistuimen päätöstä.

⁵ Jussi Tapani – Matti Tolvanen, Rikosoikeuden yleinen osa. Talentum 2008, s. 19–20.

⁶ David Carmel – Eran Dayan – Ayelet Nayeh – Ori Raveh – Gershon Ben-Shakhar, Estimating the Validity of the Guilty Knowledge Test from Simulated Experiments: The External Validity of Mock Crime Studies. *Journal of Experimental Psychology* 9 (4) 2003, s. 262–263 (pdf); Wolfgang Ambach – Matthias Gamer, Physiological Measures in the Detection of Deception and Concealed Information, s. 3–28 teoksessa Peter J. Rosenfeld (toim.), *Detecting Concealed Information Test Recent Development*. Academic Press 2018, s. 3.

⁷ Santtila – Jokinen, s. 247 ja 250; Ambach – Gamer 2018, s. 7–8.

⁸ Ambach – Gamer 2018, s. 6; Santtila – Jokinen 2008, s. 247. Katso tarkemmin jakso 2.2.

⁹ Japanissa muistijälkitestistä on tutkittu ja kehitetty nimenomaan rikosoikeudellisen järjestelmän tarpeisiin. Nykyään siellä tehdään rikosprosessissa vuosittain noin 5 000 muistijälkitestistä. Ciara Staunton – Sean Hammond, An Investigation of the Guilty Knowledge Test Polygraph Examination. *Journal of Criminal Psychology* 1 (1) 2011, 1–14, s. 1; Shinji Hira – Isato Furumitsu, Polygraphic Examinations in Japan: Application of the Guilty Knowledge Test in Forensic Investigations. *Journal of Police Science and Management* 1 (4) 2002, s. 16–27; Izumi Matsuda – Hiroshi Nittono, Physiological Responses in the Concealed Information Test: A Selective Review in the Light of Recognition and Concealment, s. 77–92 teoksessa Peter J. Rosenfeld (toim.), *Detecting Concealed Information Test Recent Development*. Academic Press 2018, s. 78.

¹⁰ Yevgeny Nikolaevich Sokolov, Higher nervous functions: the orienting reflex. *Annual review of physiology* 25 (1) 1963, s. 545–546 ja 576–577. Katso myös Ambach – Gamer 2018, s. 22–23; Santtila – Jokinen 2008,

henkilölle esitetään jokin hänelle entuudestaan tuttu asia, hänen autonominen hermostonsa reagoi esitettyyn tuttuun ärsykkeeseen voimakkaammin kuin tuntemattomaan asiaan.¹¹ Reaktio tapahtuu tahdosta riippumatta. Orientaatioreaktiota voidaan havainnollistaa niin kutsutulla ”cocktailkutsu-ilmiöllä”. Ilmiöllä tarkoitetaan sitä, että vaikka henkilö olisi juhlassa uppoutunut keskusteluun toisen henkilön kanssa, hän reagoi ja havahtuu, jos hänen oma nimensä mainitaan jossakin toisessa keskustelussa. Henkilö reagoi automaattisesti omaan nimeensä, koska se on hänelle entuudestaan tuttu.¹² Rikosprosessissa muistijälkitestillä pyritään selvittämään, tietääkö testattava sellaisia seikkoja rikoksesta, joita hänen ei pitäisi tietää, jos hän ei ole syyllinen.¹³

Polygrafilla mitataan yleensä hengitystiheyttä, ihon sähkönjohtavuutta tai kardiovaskulaarisia reaktioita eli vaihtelua sykkeessä ja verenpaineessa.¹⁴ Yleensä suositetaan useamman reaktion mittaamista samaan aikaan, koska ihmisten välillä on huomattavaa yksilöllistä vaihtelua sen suhteen, miten kukin henkilö reagoi ärsykkeisiin. Lisäksi usean reaktion mittaaminen lisää mittaustuloksen luotettavuutta, koska tällöin eri reaktioita voidaan verrata toisiinsa.¹⁵ Luotettavimpia tuloksia on jo useamman vuosikymmenen ajan saatu mittaamalla ihon sähkönjohtavuutta.¹⁶

Muistijälkitestin luotettavuutta on tutkittu paljon laboratorio-olosuhteissa teettämällä osallistujilla valerikoksia (*mock crime*).¹⁷ Testin kehittämisen jälkeen on tehty kolme suurempaa meta-analyysia, jotka kattoivat sata laboratoriotestiä 1960-luvun lopulta alkaen. Tutkimustulokset eri tutkimuksissa ovat vaihdelleet vähäisissä määrin, mutta pääpiirteissään

s. 255; Gershon Ben-Shakhar, Current research and potential applications of the concealed information test: an overview. *Frontiers of Psychology* (3) 2012, s. 1–2; Bruno Verschuere – Gershon Ben-Shakhar, Memory Detection: Theory and Application of the Concealed Information Test, s. 128–143 teoksessa Bruno Verschuere – Gershon Ben-Shakhar – Ewout Meijer (toim.), *Memory Detection: Theory and Application of the Concealed Information Test*. Cambridge University Press 2011, s. 135–136.

¹¹ Nathalie Klein Selle – Bruno Verschuere – Merel Kindt – Ewout Meijer – Gershon Ben-Shakhar, Unraveling the roles of orienting and inhibition in the concealed information test. *Psychophysiology* 54 (4) 2017, s. 628–629; Santtila – Jokinen 2008, s. 255; Ben-Shakhar 2012, s. 2.

¹² Anne Jokinen, Rikos jää tekijän mieleen. Muistijälkitesti rikostutkimusmenetelmänä. *Edita Prima Oy* 2005, s. 57; Nathalie Klein Selle – Bruno Verschuere – Gershon Ben-Shakhar, *Concealed Information Test: Theoretical Background*, s. 35–51 teoksessa Peter J. Rosenfeld (toim.), *Detecting Concealed Information Test Recent Development*. Academic Press 2018, s. 37–38.

¹³ Muistijälkitestin teoreettista perustaa voidaan kutsua myös kognitiiviseen menetelmään perustuvaksi, koska reaktio perustuu tietoon, jota testattavalla on. Santtila – Jokinen 2008, s. 256; Ben-Shakhar 2012, s. 5. On kuitenkin näyttöä myös siitä, että valheellisen vastauksen antaminen verrattuna siihen, että testattava on hiljaa, on omiaan lisäämään reagoitua ärsykkeeseen. Katso lisää Anne Jokinen – Pekka Santtila – Niklas Ravaja – Sampsa Puttonen, Salience of guilty knowledge test items affects accuracy in realistic mock crimes. *International Journal of Psychophysiology* 62 (1) 2006, s. 175; Gershon Ben-Shakhar – Eitan Elaad, The validity of psychophysiological detection of deception with the Guilty Knowledge Test: a meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology* 88 (1) 2003, s. 131–151.

¹⁴ Ambach – Gamer 2018, s. 26–27; Staunton – Hammond 2011, s. 2.

¹⁵ Ambach – Gamer 2018, s. 18–20; Ben-Shakhar 2012, s. 3.

¹⁶ Jokinen 2005, s. 114, 117, 120 ja 123; Ambach – Gamer 2018, s. 27–29.

¹⁷ Ben-Shakhar 2012, s. 3; Hira – Furumitsu 2002, s. 17; Gershon Ben-Shakhar – Tal Nahari, The External Validity of Studies Examining the Detection of Concealed Knowledge Using the Concealed Information Test, s. 59–72 teoksessa Peter J. Rosenfeld (toim.), *Detecting Concealed Information Test Recent Development*. Academic Press 2018, s. 59–60.

tulokset ovat olleet samansuuntaisia. Ensimmäisissä tutkimuksissa muistijälkitestin kehittämisen jälkeen syylliset tunnistettiin oikein 88 %:ssa tapauksista, eikä yhtään syytöntä luokiteltu väärin. Tämän jälkeen vuosituhaten vaihteessa syyllisiä tunnistettiin oikein 76–81 %:n varmuudella ja syyttömiä taas 83–96 %:n varmuudella. Testi tunnistaa valerikostutkimuksissa luotettavammin syyttömän henkilön kuin syyllisen.¹⁸

Suomessa muistijälkitestistä on tehty yksi yliopistotason valerikostutkimus vuonna 2006. Tutkimuksessa osallistujien tuli varastaa kirja Poliisiammattikorkeakoulun kirjastosta. Kirjaston työntekijät eivät tiedneet, että kysymys oli tutkimuksesta, joten asetelmaan sisältyi testattavien näkökulmasta ”kiinnijäämisriski”. Tällä asetelmalla pyrittiin saamaan koetilanteesta mahdollisimman autenttinen. Tutkimuksessa syyllisistä 76 % luokiteltiin oikein ja syyttömistä 84 %.¹⁹

Laboratorio-olosuhteissa tehtyjen tutkimusten olosuhteet eivät kuitenkaan voi olla täysin samanlaisia kuin oikean rikostapauksen kohdalla ja tämä on syytä tiedostaa muistijälkitestin luotettavuutta arvioitaessa.²⁰ Huomiota on kiinnitetty esimerkiksi siihen, että laboratorio-olosuhteissa ei voida saada aikaan täysin samanlaista tunnelatausta kuin rikoksen tekijällä on todellisissa rikostapauksissa. Vaikka muistijälkitesti ei perustu tunnereaktioon²¹, tunteet vaikuttavat esimerkiksi mieleen painamiseen ja sitä kautta myös muistamiseen.²²

Israelilaisen todellisiin rikostapauksiin liittyvän tutkimuksen mukaan väärän positiivisen tuloksen sai vain 2–5 % tutkituista. Mainitun tutkimustuloksen mukaan testi on siis syyttömälle turvallinen. Kuitenkin oikea syyllinen läpäisi testin 20–42 %:ssa tapauksista, joten väärin negatiivisten tulosten määrä oli huomattava.²³ Japanista saadut todellisia rikoksia koskevat tulokset ovat olleet lupaavia ja Japani käyttää testiä säännönmukaisesti rikosprosessissa.²⁴ Yhdysvalloissa muistijälkitestin ei tällä hetkellä katsota läpäisevän Daubert-kriteerejä²⁵, eli

¹⁸ Santtila – Jokinen 2008, s. 257 ja Ben-Shakhar 2012, s. 2–3.

¹⁹ Jokinen – Santtila – Ravaja – Puttonen 2006, s. 175 ja 177.

²⁰ Kyseinen ilmiö tunnetaan laajemminkin ja sitä kutsutaan ekologisen validiteetin ongelmaksi. Katso John B. Meixner, Jr. Admissibility and Constitutional Issues of the Concealed Information Test in American Courts: An Update, s. 405–425 teoksessa Peter J. Rosenfeld (toim.), *Detecting Concealed Information Test Recent Development*. Academic Press 2018, s. 410–414.

²¹ Dennis Howitt, *Introduction to Forensic and Criminal Psychology*. Pearson 2018, s. 391–392; Ben-Shakhar 2012, s. 5.

²² Jokinen – Santtila – Ravaja – Puttonen 2006, s. 175.

²³ Jokinen – Santtila – Ravaja – Puttonen 2006, s. 176–177; Ben-Shakhar – Nahari 2018, s. 60–61; Ben-Shakhar 2012, s. 3. Katso lisää Japanissa tehdystä tutkimuksesta Akemi Osugi, *Field Findings from the Concealed Information Test in Japan*, s. 97–121 teoksessa Peter J. Rosenfeld (toim.), *Detecting Concealed Information Test Recent Development*. Academic Press 2018, s. 115–119. Israelilaiseen testiin on kohdistettu huomattava määrä kritiikkiä, ja kirjallisuudessa on arvioitu, että testausolosuhteisiin liittyvät seikat johtivat näin suureen väärin negatiivisten tulosten ilmaantumiseen.

²⁴ John B. Meixner, Jr. 2018, s. 412.

²⁵ Daubert-kriteerien mukaan tieteellisen tiedon osalta on kiinnitettävä huomiota siihen, (1) onko teoria tai metodi testattu ja onko koe toistettavissa, (2) onko se julkaistu eli onko tutkimus ja sen johtopäätökset vertaisarvioitu, (3) onko virhemarginaali tiedossa ja (4) miten yleisesti teoria ja metodi on tiedeyhteisössä hyväksytty. *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.*, 509 (June 28 1993), s. 579–580. Katso myös Jukka Loiva, *Asiantuntijatodistelusta de lege ferenda*. *Defensor Legis* 5/2012, s. 646.

sitä ei voida käyttää tuomioistuimessa todistuskeinona. Yksi suuri ongelma liittyy siihen, ettei testiä ole tutkittu riittävästi todellisten rikostapausten parissa.²⁶

Todellisissa rikostapauksissa syyllisyyden vahvistamiseen käytetään tunnustusta. Tämä aiheuttaa ongelmia tulosten luotettavuuden arvioinnin suhteen, koska tutkimusasetelmissa on vaikea yksiselitteisesti erottaa, onko tunnustus seurausta siitä, että henkilö ei ole ”läpäissyt” muistijälk testiä ja hän on tullut tästä tietoiseksi, mikä taas on vaikuttanut tunnustamiseen.²⁷

Toinen merkittävä ongelma todellisten rikostapausten osalta liittyy ajan kulumiseen. Laboratorio-olosuhteissa testiä on suoritettu huomattavasti nopeammin valerikoksen tekemisen jälkeen kuin useissa todellisissa rikostapauksissa on mahdollista. On hyvin tiedossa, että yksityiskohtien unohtaminen on nopeaa, ja unohtamme suurimman osan uusista asioista jo muutaman tunnin kuluessa tapahtuneesta.²⁸ Tämä voi johtaa siihen, että todelliset syylliset eivät reagoi kriittiseen vaihtoehtoon, koska he ovat unohtaneet kyseisen yksityiskohdan.²⁹

Satakunnan kärjäoikeus 10/2845. Anneli Aueria koskevassa tapauksessa muistijälk testiä suoritettiin kolme vuotta tapahtuneen rikoksen jälkeen. Kuultaessa testin suorittanut poliisitodistajaa tuomioistuimessa hän ei nähnyt ajan kulumisen muodostavan ongelmia testin luotettavuuden suhteen.³⁰

Esitutkinta 2400/R/28/87. Tapauksessa nainen katosi Varsinais-Suomessa 6.2.1987. Hänen ruumiinsa löytyi 5.9.1987, jolloin tekoa alettiin tutkia henkirikoksena. Rikoksesta epäiltyä päästiin kuulemaan vasta huomattavasti myöhemmin, ja muistijälk testiä tehtiin 21.3.2000, eli noin 13 vuotta teon jälkeen.³¹

Varsinais-Suomen kärjäoikeus 22/122407. Tapauksessa mahdollisuutta muistijälk testiin tarjottiin vielä noin 30 vuotta tapahtuneen rikoksen jälkeen. Tapausta tutkittiin ensin katoamisena ja vasta myöhemmin henkirikoksena. Tapaus oli ”pimeänä” useita vuosikymmeniä, ja vainaja löytyi vasta vuonna 2022, kun asiaa oli jo käsitelty Varsinais-Suomen kärjäoikeudessa.³²

Edellä mainituissa tapauksissa aikaviiveitä teon tapahtumahetken ja muistijälk testin suorittamisen välillä voidaan pitää huomattavina.

2.2 Kontrollikysymyksen ja muistijälk testin ero

Muistijälk testin luotettavuudesta ja teoriasta puhuttaessa tulee nostaa esiin, että kun yleiskielessä puhutaan ”valheenpaljastustestistä” tai ”valheenpaljastuskokeesta”, viitataan yleensä vuonna 1947 kehitettyyn kontrollikysymyksiin (Control Question Test CQT), joka on edelleen maailmanlaajuisesti käytetyin valheenpaljastukseen tähtäävä testausmenetelmä rikos-

²⁶ John B. Meixner, Jr. 2018, s. 420.

²⁷ Ben-Shakhar – Nahari 2018, s. 60–61; Gershon Ben-Shakhar – Bruno Verschuere – Ewout Meijer, Epilogue: current status and future in CIT research and practice, s. 303–308 teoksessa Bruno Verschuere – Gershon Ben-Shakhar – Ewout Meijer (toim.), Memory Detection: Theory and Application of the Concealed Information Test. Cambridge University Press 2011, s. 306.

²⁸ Julia Korkman, Muistin varassa. Oikeusprosessi ja totuus. Kustantamo S & S 2022, s. 23–24.

²⁹ Ben-Shakhar 2012, s. 3; Ambach – Gamer 2018, s. 25–26.

³⁰ Satakunnan kärjäoikeus 12.11.2010, tuomio 10/2845, R10/608, s. 18–19.

³¹ Esitutkintapöytäkirja 2400/R/28/87, s. 1 ja 14.

³² Esitutkintapöytäkirja 2400/R/154/21, s. 59–60; Varsinais-Suomen kärjäoikeus 27.5.2022, tuomio 22/122407, R 21/5174.

prosesseissa.³³ Kontrollikysymyksen oletetaan paljastavan tietyn fysiologisesti mitattavan valhereaktion eli osoittavan, että testattava valehtelee tietystä rikokseen liittyvästä seikasta.³⁴

Testissä esitetään kolmenlaisia kysymyksiä eli neutraaleja, kriittisiä ja kontrollikysymyksiä. Neutraalit kysymykset voivat liittyä mihin tahansa neutraaliin seikkaan, esimerkiksi siihen, mikä viikonpäivä nyt on. Kriittiset kysymykset taas liittyvät tutkittavaan rikokseen.³⁵ Tämän jälkeen testattavalle esitetään rikokseen liittymättömiä, mutta emotionaalisesti latautuneita kysymyksiä. Mikäli rikoksesta epäillyn reaktiot ovat suurempia kriittisten kysymysten kuin emotionaalisten kontrollikysymysten kohdalla, hänen oletetaan valehtelevan.³⁶

Kontrollikysymyksiä hyväksyttiin laajasti käyttöön oikeusprosesseissa Yhdysvalloissa sen kehittämisen jälkeen³⁷, vaikka menetelmän luotettavuuden kohdistui koko ajan merkittävää kritiikkiä, joka voimistui entisestään 1990-luvulla.³⁸ Yhdysvaltain liittovaltion poliisi julisti vielä 1990-luvulla internetsivustollaan, että valheenpaljastustesti toimii ja sen käyttö esitutkinnassa lyhentää tutkinta-aikoja, tuo säästöjä ja lisää tunnustuksien määrää.³⁹

Nykyään tieteellisessä tutkimuksessa vallitsee pitkälti yksimielisyys siitä, ettei ole olemassa tiettyä valhereaktiota, jonka testissä käytettävä polygrafi voisi tunnistaa. Toisaalta ei ole myöskään mahdollista yksilöidä reaktiota, joka osoittaisi henkilön varmuudella puhuvan totta.⁴⁰ Tämän vuoksi testausmenetelmät, jotka perustuvat oletamaan siitä, että valehtelun voisi tunnistaa tietystä reaktiosta, ovat epäluotettavia.⁴¹ Erityisen ongelmallista on, että tutkimusten mukaan lähes neljäsosa syyttömistä saa väärän positiivisen tuloksen kontrollikysymyksistä, eli heidät luokitellaan syyllisiksi, vaikka he ovat syyttömiä.⁴² Testin hyödyntämiseen liittyy huomattavia oikeusturvariskejä, eikä testiä tulisi käyttää rikosprosessin missään vaiheessa.

Artikkelia varten saaduissa oikeudenkäyntiasiakirjoissa sekä esitutkintamateriaaleissa viitataan toistuvasti muistijälkitestien käsitteellä valheenpaljastustesti. Käsite on virheellinen ja viittaa nimenomaan kontrollikysymyksiin. Muistijälkitestistä ei tule kutsua valheenpaljastustestiksi, eikä sitä tule siihen sekoittaa, koska kysymys on täysin eri menetelmästä.

³³ J. Donald Krapohl, *Limitations of the Concealed Information Test in criminal cases*, s. 151–166 teoksessa Bruno Verschuere – Gershon Ben-Shakhar – Ewout Meijer (toim.), *Memory Detection: Theory and Application of the Concealed Information Test*. Cambridge University Press 2011, s. 151; Osugi 2018, s. 97.

³⁴ Howitt 2018, s. 388, 391 ja 393.

³⁵ *Ibid.* Testissä saatetaan kysyä ”onko tänään maanantai” (neutraali kysymys) ja toisaalta ”tapoitko vaimosi” (kriittinen kysymys). Kontrollikysymys voi olla vaikka ”oletko ikinä hautonut kostoa viholliselle”.

³⁶ Santtila – Jokinen 2008, s. 247–250. Lisäksi Reiko Suzuki – Makoto Nakayama – John J. Furedy, *Specific and Reactive Sensitivities of Skin Resistance Response and Respiratory Apnea in a Japanese Concealed Information Test (CIT) of Criminal Guilt*. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*. 36 (3) 2004, s. 202–203.

³⁷ John B. Meixner, Jr. 2018, s. 405.

³⁸ Ben-Shakhar 2012, s. 1; Advokaatti 3/96, s. 6–7; *United States v. Scheffer*, 523 (March 31 1998), s. 303–304.

³⁹ Howitt 2018, s. 388.

⁴⁰ Ben-Shakhar 2012, s. 1; Santtila – Jokinen 2008, s. 250; Howitt 2018, s. 388.

⁴¹ *Mm.* Howitt 2018, s. 388–391; Advokaatti 3/96, s. 6–7; Jokinen 2005, s. 44–45; Suzuki – Nakayama – Furedy 2004, s. 203; Ben-Shakhar 2012, s. 1–2.

⁴² Howitt 2018, s. 394; Hira – Furumitsu 2002, s. 23; John B. Meixner, Jr. 2018, s. 410. Luvut vaihtelevat eri tutkimuksissa 15 ja 23 %:n välillä.

3 Muistijälkitestin suorittaminen esitutkinnaissa

3.1 Muistijälkitestistä ja esitutkintalakia

Muistijälkitestin käyttöä ja sen luotettavuuden arvioimista hankaloittaa, että muistijälkites-tiin liittyvät seikat on lähtökohtaisesti salattu esitutkintamateriaalista viranomaistoiminnan julkisuudesta annetun lain 6 luvun 24 §:n nojalla kokonaan, vaikka asian käsittely olisi jo päättynytkin. Täten oli sattumanvaraista, mitä tietoa esitutkintamateriaaleista saatiin artik-kelien varten. Osassa tapauksista saatiin tieto vain siitä, että muistijälkitestistä oli käytetty tai tarjottu epäillylle, mutta testiä itsessään ei ollut mahdollista saada arvioitavaksi, mikäli asia ei ollut päättynyt tuomioistuimeen. Tuomioistuimista muistijälkitestistä koskevat kirjalliset to-disteet luovutettiin.

Suomessa muistijälkitestistä käytetään pääasiassa esitutkintaa suuntaavana työkaluna. Se soveltuu parhaiten tapauksiin, joissa esitutkinnaissa on useita epäiltyjä ja osa epäillyistä halu-taan sulkea pois.⁴³ Keskusrikospoliisin mukaan testejä on tehty jopa 200 kappaletta vuoteen 2001 mennessä⁴⁴, ja Anneli Aueria koskevassa tapauksessa poliisitodistaja kertoi tehneensä itse 350 testiä rikostapahtumista vuosina 1995–2010⁴⁵. Tuomioistuimeen näistä tapauksista on päätynyt vain murto-osa. Uutta laitetta on käytetty esitutkinnaissa noin 20 kertaa vuosina 2015–2022. Keskusrikospoliisin mukaan testin käyttöä voitaisiin lisätä esitutkintavaiheessa, jos testi tunnettaisiin laajemmin ja sitä päästäisiin hyödyntämään aikaisemmassa vaiheessa.⁴⁶

Muistijälkitestistä ei erikseen käsitellä esitutkintalain mukaisissa. Muistijälkitestin käytöstä ei ole myöskään annettu Poliisihallituksen ohjeistusta tai ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuja⁴⁷, joten muistijälkitestin suorittamista on tarkasteltava esitutkintalain periaatteiden mukaan. Oikeustieteessä säännöt erotetaan periaatteista. Periaatteiden tarkoitus on otettava huo-mioon lakia tulkittaessa ja sovellettaessa. Lähtökohtaisesti periaatteet toimivat viranomaisten toimivaltuuksien käyttöä rajoittavasti.⁴⁸ Esitutkintalain 4 luvun periaatteita tulee noudattaa myös niiden esitutkintatoimien kohdalla, joista laissa ei erikseen säädetä.

Suomessa muistijälkitestistä tehdään vain rikoksesta epäillyille, joten muistijälkitestistä suo-ritettaessa on noudatettava esitutkintalain mukaisia rikoksesta epäillyn oikeuksia.⁴⁹ Esitut-kintalain 4 luvun 3 §:n mukaan kenenkään ei tarvitse myötävaikuttaa oman syyllisyytensä selvittämiseen, ja sama asia todetaan myös oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:ssä, jossa todetaan, ettei todistajan tarvitse vastata kysymyksiin, joihin vastaaminen voisi saattaa hänet

⁴³ Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023.

⁴⁴ Kotkan kärjäoikeus 10.12.2001, tuomio 01/2011, R01/553, s. 22.

⁴⁵ Keskusrikospoliisilla ei ole olemassa tarkkaa dokumentointia tai tilastointia testin käytöstä sen alkuaikoina, mutta oletettavaa on, että esitettyihin lukuihin sisältyy myös harjoitustestejä, eli kysymys ei ole varsinais-sissa esitutkinnoissa tehdyistä testeistä. Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023.

⁴⁶ Testi menetti huomattavan paljon tunnettavuutta, koska testiä ei tehty sinä aikana, kun uutta laitetta kehitettiin. Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Klaus Helminen – Markku Fredman – Janne Kanerva – Matti Tolvanen – Klaus Viitanen, *Esitutkinta ja pakkokeinot*. Alma Talent 2014, s. 88.

⁴⁹ Kuitenkin Helsingin hovioikeuden tapauksessa 27.6.2007, tuomio 2168, R05/3114, poliisitodistaja on todennut, että muistijälkitestistä voitaisiin tehdä myös muille kuin epäillylle. Kyseisen tapauksen perusteella vai-kuttaa siltä, että epäillylle tehty muistijälkitestistä on toiminut tuomioistuimessa näytönä kansavastaajan osalta. Aarnisalo totesi haastattelussaan 20.4.2023, että testiä tehdään vain epäillyn asemassa olevalle.

syytteen vaaraan. Laki takaa sekä oikeuden olla vaiti että oikeuden kiistää syyllistymisensä rikokseen. Laki suojaa myös epäillyn oikeutta olla suostumatta sellaisten lausumien hankkimiseen, jotka saattaisivat myöhemmin kääntyä häntä vastaan.⁵⁰ Raja voidaan vetää siihen, että epäillyn on siedettävä passiivisesti häneen kohdistuvia viranomaisten tutkintatoimia, mutta häntä ei voida pakottaa itse aktiivisesti vaikuttamaan syyllisyyden selvittämiseen.⁵¹ Rikoksesta epäillyn ei ole siten pakko suostua muistijälkitekstiin, eikä kieltäytymistä voida ottaa huomioon syyllisyyttä osoittavana seikkana, koska rikoksesta epäiltyyn soveltuu esitutkintalain 4 luvun 2 §:ssä todettu syyttömysolettama.

Haapajärven käräjäoikeus PK03/414/704. Tapauksessa oli kysymys henkirikoksesta, jossa vangitsemisvaatimuksen perusteluissa oli vedottu siihen, ettei rikoksesta epäilty ollut suostunut ”valheenpaljastustestiin” eli muistijälkitekstiin. Puolustus oli käsittelyssä vedonnut siihen, että testiin suostuminen oli vapaaehtoista, eikä kieltäytymistä voitu ottaa huomioon.⁵² Tätä vangittavaksi vaadittua epäiltyä vastaan ei nostettu syytettä henkirikoksesta, eikä häntä myöskään tuomittu tapaukseen liittyen muistakaan rikoksista. Hänen lähiomaisensa tuomittiin henkirikoksesta.⁵³

On siis syytä pitää mielessä, että testistä kieltäytymiseen voi olla useita syitä, eikä kieltäytyminen välttämättä liity kyseisen henkilön syyllisyyteen, vaan syynä voi olla esimerkiksi läheisen tai muun henkilön suojeleminen.

Varsinais-Suomen käräjäoikeus 22/122407. Tapauksessa epäillylle oli tarjottu mahdollisuutta muistijälkitekstiin jo hänen ollessa kiinniotettuna saman teon vuoksi ensin vuonna 1997 ja sen jälkeen uudelleen vuonna 2000. Epäilty oli ensin suostunut testiin, mutta peruuttanut sitten suostumuksensa keskusteltuaan avustajansa kanssa ja kieltäytynyt testistä uudelleen vuonna 2000. Hänelle oli edelleen tarjottu mahdollisuutta osallistua testiin vuonna 2021 ja häneltä oli myös kysytty, miksi hän ei ollut suostunut testiin aiemmin. Epäilty viittasi vastauksessaan siihen, että hänen aikaisempi asianajajansa 1990-luvulla oli kehottanut häntä kieltäytymään testistä.⁵⁴ Muistijälkitekstistä kieltäytymiseen ei vedottu tuomioistuimessa.⁵⁵

Tapauksessa muistijälkitekstin suorittamista voitaisiin pitää ongelmallisena ensinnäkin ajan kulumisen vuoksi.⁵⁶ Tapahtuneesta oli kulunut lähes 30 vuotta kuulusteluhetkellä vuonna 2021. Lisäksi epäiltyä oli kuultu vuosien saatossa kymmeniä kertoja tapauksen johdosta, jolloin on myös suuri riski siitä, että hänelle olisi päätyntä kuulustelujen aikana sellaista tietoa, johon hän saattaisi reagoida, vaikka olisi saanut tiedon esitutkinnan kautta, eikä se perustuisi hänen omiin kokemuksiinsa. Näkemykseni mukaan muistijälkitekstin käyttö ei olisi ollut kyseisessä tapauksessa mahdollista. Edellä mainittujen syiden lisäksi ongelmana olisi luultavasti ollut se, ettei poliisilla ollut tiedossa sellaisia yksityiskohtia, kuten tekotapaa, -välinettä

⁵⁰ Markku Fredman, Rikosasianajajan käsikirja. Alma Talent 2021, s. 387–388.

⁵¹ KKO 2017:65; LaVM 19/2014 vp s. 19–20; HE 46/2014, s. 58.

⁵² Haapajärven käräjäoikeus 25.11.2003, päätös ja pöytäkirja PK03/414/704 ja 11.11.2003, päätös PK03/2706. Tässäkin tapauksessa itse teosta oli kulunut noin kahdeksan vuotta silloin, kun testiä ehdotettiin.

⁵³ Haapajärven käräjäoikeus 29.3.2004, tuomio 04/121/704, R 04/75/704.

⁵⁴ Esitutkintapöytäkirja 2400/R/154/21, s. 59–60. Huomioarvoista on, että jutun kuulustelussa vuonna 2021 muistijälkitekstiin viitataan sanalla ”valheenpaljastustesti”, jota ei voida pitää oikeana käsitteenä.

⁵⁵ Varsinais-Suomen käräjäoikeus 27.5.2022, tuomio 22/122407, R 21/5174.

⁵⁶ Ben-Shakhar 2012, s. 4–5.

tai -paikkaa, joista kysymykset olisi voitu muodostaa, koska vainaja löydettiin vasta keväällä 2022 kesken oikeudenkäynnin.⁵⁷

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n mukaan rikoksesta epäillylle on määrättävä esitutkintaan oikeudenkäyntiavustaja, jos häntä epäillään rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta. Koska muistijälkitestin käyttö ei ole mahdollista aivan vähäisissä rikoksissa, tulisi rikoksesta epäillyllä olla käytännössä aina asianajaja, jos hänelle ehdotetaan muistijälkitestä. Esitutkintalain 4 luvun 10 §:n mukaan epäillyllä on oikeus avustajaan ja esitutkintaviranomaisten on huolehdittava tämän oikeuden tosiasiallisesta toteutumisesta. Esitutkintalain 2 luvun 6 §:n mukaan avustaja osallistuu esitutkintaan laissa tarkemmin säädetyn tavoin. Avustajalla on oikeus olla läsnä epäillyn kuulusteluissa⁵⁸, mistä voidaan johtaa oikeus olla läsnä myös muistijälkitestitilaisuudessa.

Käytännössä muistijälkitesti toteutetaan Suomessa kuulustelun tapaisena tilaisuutena ja testin jälkeen suoritetaan varsinainen kuulustelu, jossa testiä käydään läpi. Suomessa esitutkintaviranomaiset ovat sallineet avustajan läsnäolon muistijälkitestissä, mikäli epäillyllä on avustaja siinä vaiheessa esitutkintaa.⁵⁹ Asianajaja ei saa tietoonsa muistijälkitestissä esitettäviä kysymyksiä ennen testiä. On tärkeää, että asianajaja on arvioimassa kysymyksiä ja vastausvaihtoehtoja heti testiä tehtäessä, jotta hän voi esittää tarpeellisia kysymyksiä testin jälkeen suoritettavassa kuulustelussa.⁶⁰

Muistijälkitestin luotettavuuden arviointiin liittyy olennaisesti tapa, jolla testi on toteutettu. Asianajajan on ehdottoman tärkeää päästä seuraamaan testiä, jotta hän voi huomioda esimerkiksi mahdolliset keskeytykset tai sen, että testin tekijä jollain tapaa tahattomasti tai tahallaan viestii äänenpainollaan, mikä on kriittinen vaihtoehto, sillä tämä voi johtaa syyttömän henkilön reagointiin. Samankaltainen riski on olemassa esitutkintalain 8 luvussa tarkoitetuissa ryhmätunnustustilanteissa, joissa tulisi noudattaa niin kutsuttua *double blind* -periaatetta. Kyseisen periaatteen mukaan tunnistuksesta vastaavan tutkijan ei tule olla tietoinen oikeasta vaihtoehdosta.⁶¹ Jokinen korostaa kirjassaan samaa periaatetta muistijälkestisiin liittyen, mutta toteaa, että vaatimus sen noudattamisesta on käytännön työssä ehkä liiallinen.⁶² Herää tietysti kysymys, miksi tieteellisessä tutkimuksessa olisi tärkeämpää noudattaa tätä periaatetta kuin oikeissa rikostapauksissa.

Sitä, että kriittinen vaihtoehto on testaajan tiedossa, tulisi ehdottomasti välttää, koska *double blind* -periaatteen on todettu estävän tehokkaasti tahatonta ja tahallista johdattelua, ja periaatetta tulisi noudattaa sekä tunnistuksissa että muistijälkitestissä. Menetelmän käyt-

⁵⁷ Varsinais-Suomen käräjäoikeus 27.5.2022, tuomio 22/122407, R 21/5174.

⁵⁸ Jani Kajala, Rikoksesta epäillyn oikeudenmukainen oikeudenkäynti vangitsemisoikeudenkäynnissä. Defensor Legis 4/2021, s. 877–878.

⁵⁹ Mm. esitutkintapöytäkirja 5500/R/59147/21, s. 74; Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023. Erittäin ongelmallisena voidaan pitää sitä, mikäli epäillylle ei ole vakavassa asiassa hankittu lainoppinutta avustajaa ennen kuulustelujen suorittamista tai myöskään muistijälkitestä tehtäessä. Katso mm. KKO 2012:45 sekä Antti Tapanila, Epäillyn oikeudet sekä hyödyntämiskielto hovioikeuksissa. Defensor Legis 1/2014.

⁶⁰ Esitutkintapöytäkirja 5500/R/59147/21, s. 74.

⁶¹ Teija Stanikić, Avustaja esitutkinnan tunnistamismenettelyiden valvojana. Defensor Legis 3/2016, s. 342–343; VNA 122/2014 6 § 1 momentti; Poliisihallituksen ohjeet ja määräykset POL-2019-42579, s. 4.

⁶² Jokinen 2005, s. 14; VNA 122/2014 6 § 1 mom.; Poliisihallituksen ohjeet ja määräykset POL-2019-42579, s. 4.

täminen parantaa testin luotettavuutta.⁶³ Asetelma on helppo toteuttaa käytännössä, koska kysymykset voidaan lukea etukäteen tietokoneelle juttuun liittymättömän henkilön toimesta. Suomessa keskusrikospoliisissa testin suorittava poliisi laatii yleensä yhdessä paikallispoliisin tutkijan kanssa kysymyspatteristot.⁶⁴ Esitutkimateriaaleista ei käy ilmi, miten kysymysten laadinta tapahtuu, eikä asiassa saatu selkeää kuvaa siitä, noudatetaanko *double blind*-periaatetta käytännössä. Asianajajan tulee testausvaiheessa kiinnittää tähän huomiota.

Esitutkimateriaalin perusteella vaikuttaa olevan vaihtelevia käytäntöjä sen suhteen, mitä materiaalia muistijälkitestistä liitetään esitutkimapöytäkirjaan. Esimerkiksi yhtään polygrafin piirtämää reaktioasiakirjaa ei löytynyt pyydetyistä aineistoista. Esitutkintalain 9 luvun 6 §:n mukaan kaikki sellainen aineisto, jolla voi olla merkitystä asian kannalta, tulee liittää esitutkimapöytäkirjaan. Muistijälkittesti ja sen luotettavuuden arviointiin liittyvä aineisto tulisi aina liittää esitutkimapöytäkirjaan kokonaisuudessaan, jotta osapuolet voivat arvioida, haluavatko he vedota muistijälkittestiin tuomioistuimessa.⁶⁵ Muistijälkittesti tallennetaan videolle⁶⁶, joka oli poikkeuksetta liitetty materiaaleihin. Tallenne ei kuitenkaan itsessään kerro mitään vastausten analysoinnista ja pisteytyksestä.

3.2 Testin valmistelu

Kuten edellä on todettu, muistijälkittestin tekeminen edellyttää rikoksesta epäillyn suostumusta, joka on saatava ennen kuin testiä ryhdytään valmistelemaan. Suostumukseen liittyy olennaisesti epäillylle annettu informaatio hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan.⁶⁷ Muistijälkittestin osalta on olennaista, että suostumus on annettu vapaaehtoisesti ja niin, että epäilty on tietoinen siitä, mihin hän suostuu. Asianajajan on voitava antaa päämiehelleen riittävät ja oikeat tiedot muistijälkittestin luotettavuudesta ja testimenetelmästä, jotta päämies voi harkita suostumuksen antamista. Esitutkimapöytäkirjoista käy ilmi, että testin tekemiseen on pyydetty suostumus yleensä kirjallisesti ennen testin tekemistä.⁶⁸

Keskusrikospoliisin mukaan epäilty voi pyytää ennen testiä kirjallisen lausuman, jossa muistijälkittestin menetelmää ja luotettavuutta avataan. Kirjallista lausumaa ei kuitenkaan säännönmukaisesti tarjota epäillylle, eikä sellaisesta ollut merkintää esitutkimateriaaleissa, jotka saatiin tätä artikkelia varten. Lisäksi käytännössä testiä ehdottaa epäillylle usein paikallispoliisin tutkija, jolla ei välttämättä ole tietoa siitä, mihin teoriaan testi perustuu. Vaikuttaa siltä, että epäillyt eivät ole yhdenvertaisessa asemassa sen suhteen, mitä tietoa he saavat testistä esitutkintaviranomaisilta tai asianajajilta, eikä annettuja tietoja dokumentoida yksiselitteisesti.⁶⁹ Suositeltavaa olisi, että epäilty saisi kirjallisesti tiedot testimenetelmästä ja

⁶³ Stanikić 2016, s. 342.

⁶⁴ Aarnisaloon haastattelu 20.4.2023.

⁶⁵ Markku Fredman – Janne Kanerva – Matti Tolvanen – Marko Viitanen, *Esitutkiminta ja pakkokeinot*. Alma Talent 2020, s. 332–334.

⁶⁶ Linnavuo, Tekninen artikkeli n:o 2021, s. 1. Saatavilla verkko-osoitteessa <http://linnavuo.fi/WP/WP2021.pdf>. Luettu 29.9.2023.

⁶⁷ Fredman 2021, s. 388–389.

⁶⁸ Esim. esitutkimapöytäkirja 2400/R/28/87, s. 14.

⁶⁹ Esitutkimapöytäkirja 2400/R/154/21, s. 59–60; esitutkimapöytäkirja 2400/R/138/20; Aarnisaloon haastattelu 20.4.2023.

nämä tiedot liitettäisiin suostumuksen kanssa esitutkintapöytäkirjaan. Menetelmä ei ole asianajajien parissakaan kovin tunnettu.⁷⁰

Koska muistijälkisesti mittaa autonomisen hermoston reaktioita, on olennaista, että testustila on rauhallinen ja hiljainen, jotta reaktioita ei synny tietyn vastausvaihtoehdon kohdalla jonkin ulkopuolisen tekijän, kuten metelin, vuoksi.⁷¹ Rauhallisen ja hiljaisen tilan löytäminen vankilassa saattaa olla hankalaa. Asianajajan on syytä pohtia sitä, vaatiiko hän testiä toteutettavaksi keskusrikospoliisin tiloissa, joissa äänieristys on huomattavasti parempi kuin vankilassa. Keskusrikospoliisi pyrkii suorittamaan testin lasten haastattelemiseen tarkoitettuissa huoneissa poliisilaitoksen tiloissa, koska niissä on hyvät videolaitteet ja äänieristetyt huoneet.⁷²

Testin valmisteluun kuuluu myös, että testattavan henkilön terveydentila selvitetään, sillä esimerkiksi sydänsairaus tai akuutti päihtymys ovat esteitä testin tekemiselle, tai ainakin testin tekemiseen tällaiselle henkilölle tulee suhtautua varauksella. Päihtymystila myös tutkittavan teon aikana saattaa vaikuttaa siihen, ettei rikoksen tekijä välttämättä muista rikoksesta mitään sellaisia yksityiskohtia, joita häneltä muistijälkitestissä kysytään, jolloin hän saattaa olla reagoimatta kriittisiin vastausvaihtoehtoihin.⁷³

Tiettyjen lääkkeiden voidaan myös olettaa vaikuttavan autonomisen hermoston reaktioihin. Esimerkiksi diatsepaamin osalta ei ole näyttöä siitä, että se ainakaan pienissä määrin käytettynä estäisi testin suorittamista, mutta esimerkiksi ahdistuksen hoitoon käytetyllä meprobamaatilla on ollut joitain vaikutuksia reaktioihin.⁷⁴ Lähtökohtaisesti vaikuttaisi siltä, että rauhoittava lääkitys yleensä heikentää reagointia.⁷⁵ Puolustuksen näkökulmasta enemmän huolta aiheuttaa keskushermostoa kiihdyttävien päihteiden ja lääkkeiden mahdollinen vaikutus. Ottaen huomioon esimerkiksi amfetamiinin tai kokaiinin vaikutusmekanismi, on asianajajan varovaisuusperiaatteen mukaisesti syytä ehdottaa, että odotetaan näiden aineiden poistumista elimistöstä ennen testin suorittamista.

Varsinais-Suomen käräjäoikeus 22/122407. Edellä selostetussa tapauksessa epäilty vetosi myös terveydellisiin syihin ja perusteli osin tällä testistä kieltäytymistä. Epäilty kertoi, että nimenomaan asianajaja oli varoittanut siitä, että terveydellisillä seikoilla voi olla vaikutusta testitulokseen.⁷⁶

Terveydentilaan liittyen on aiheellista selvittää myös päämiehen vireystilaa, sillä esimerkiksi Japanissa vakava univaje on esteenä testin suorittamiselle.⁷⁷ Asianajajan tulee varmistua siitä, että kyseiset terveystiedot kirjataan ylös ennen testin suorittamista, jotta mahdolliset

⁷⁰ Sähköpostikysely 31.8.2023 Suomen Asianajajaliiton rikos- ja rikosprosessioikeuden asiantuntijaryhmän jäsenille, joita voidaan pitää kokeneina rikosoikeuden asiantuntijoina, jotka hoitavat pääasiallisesti rikosasioita eri puolilla Suomea. Kysely kattoi 15 asiantuntijaa, joista yksi osasi selittää muistijälkitestin toimintaperiaatteen ja yksi muisti olleensa 1990-luvulla mukana jutussa, jossa muistijälkisesti suoritettiin. Suuri osa asiantuntijoista ei ollut kuullut menetelmästä koskaan aiemmin.

⁷¹ Linnavuo 2021, s. 7.

⁷² Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023.

⁷³ Jokinen 2005, s. 108–109. Ks. nk. black out -ilmiöstä myös <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6668891/>. Luettu 22.4.2023.

⁷⁴ Santtila – Jokinen 2008, s. 259.

⁷⁵ Jokinen 2005, s. 69–70, vrt. Hira – Furumitsu 2002, s. 19.

⁷⁶ Esitutkintapöytäkirja 2400/R/154/21, s. 60, 295 ja 299.

⁷⁷ Hira – Furumitsu 2002, s. 19; Jokinen 2005, s. 108–109.

virhelähteet voidaan myöhemmin todentaa tai niistä voidaan pyytää asiantuntijan mielipidettä, mikäli testitulosta halutaan hyödyntää näyttönä tuomioistuimessa.

3.3 Muistijälkitestin kysymykset ja vastausvaihtoehdot

Muistijälkitestit aloitetaan Suomessa testikysymyksellä, jolla kartoitetaan henkilön reaktioherkkyyttä.⁷⁸ Kysymys voi liittyä testattavan henkilökohtaiseen elämään tai vaihtoehtoisesti voidaan käyttää ”korttitestiä”. Korttitestissä testattavaa pyydetään valitsemaan annetuista korteista tietty numero ja painamaan se mieleensä. Sen jälkeen testaaja kysyy testattavalta, mikä numero kortissa on, ja samalla katsotaan polygrafin käyrästä, reagoiko testattava sen numeron kohdalla, joka hänen valitsemassaan kortissa on.⁷⁹

Muistijälkitestit koostuu useista kysymyksistä ja niihin liittyvistä valmiista vastausvaihtoehtoista, jotka liittyvät rikokseen. Kysymyspatteriston kokoamista varten esitutkintaviranomaisten tulee kerätä lähtökohtaisesti riittävän monta tosiseikkaa, jotka liittyvät rikokseen ja joista kysymyspatteristo voidaan laatia. Kysymysten tulee koskea sellaisia seikkoja, jotka vain tekijä ja esitutkintaviranomainen tietävät.⁸⁰ Olennaista on tietysti tiedostaa, että on olemassa monia selityksiä sille, miksi henkilö saattaa tietää yksityiskohtia rikoksesta, vaikka ei olisi tekijä.⁸¹

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että henkilöt muistavat parhaiten tekovälineisiin ja rikospaikkaan liittyviä konkreettisia seikkoja, kun taas esimerkiksi numeraaliset seikat muistetaan yleensä huonommin.⁸² Lisäksi kysymysten tulisi olla olennaisia juuri tekijän näkökulmasta. Tekijä saattaa muistaa paremmin esimerkiksi pikaiseen pakenemiseen liittyviä yksityiskohtia, kun taas uhri muistaa usein paremmin henkiinjäämiseen liittyviä seikkoja.⁸³ Kysymykset vaihtelevat jonkin verran rikostyyppin perusteella. Henkirikostapauksissa tyypillisiä kysymyksiä ovat esimerkiksi rikospaikkaa tai ruumiin hävittämipaikkaa koskevat kysymykset sekä tekovälinettä tai ruumiin hävittämiseen käytettyjä välineitä koskevat kysymykset.⁸⁴

Kysymyspatteristo sisältää aina yhden oikean vastausvaihtoehdon, joka on niin kutsuttu kriittinen vaihtoehto eli esimerkiksi tekoväline, ja tämän lisäksi mielellään 4–5 vaihtoehtoa, jotka ovat väärä.⁸⁵ Vastausvaihtoehtojen osalta on olennaista, että ne kuuluvat riittävällä ta-

⁷⁸ Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023.

⁷⁹ Hira – Furumitsu 2002, s. 20; Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023. Korttitestin juuret ovat Japanissa. Menetelmä on sittemmin omaksuttu pääosin käyttöön myös Suomessa, vaikka virallista ohjeistusta tästä ei ole annettu.

⁸⁰ Santtila – Jokinen 2008, s. 248; Ben-Shakhar – Nahari 2018, s. 61.

⁸¹ Suzuki – Nakayama – Furedy 2004, s. 203–204.

⁸² Hira – Furumitsu 2002, s. 20; Gershon Ben-Shakhar – Mordechai Kremnitzer, *The Concealed Information Test in courtroom: legal aspects*, s. 276–287 teoksessa Bruno Verschuere – Gershon Ben-Shakhar – Ewout Meijer (toim.), *Memory Detection: Theory and Application of the Concealed Information Test*. Cambridge University Press 2011, s. 279.

⁸³ Ben-Shakhar 2012, s. 4–5; Jokinen 2005, s. 16, 18–19 ja 23; Eitan Elaad, *Validity of the Concealed Information Test in realistic contexts*, s. 171–187 teoksessa Bruno Verschuere – Gershon Ben-Shakhar – Ewout Meijer (toim.), *Memory Detection: Theory and Application of the Concealed Information Test*. Cambridge University Press 2011, s. 176.

⁸⁴ Osugi 2018, s. 99–100; Jokinen 2005, s. 24 ja 31.

⁸⁵ Jokinen 2005, s. 14–15.

valla samaan luokkaan. Jos esimerkiksi on kysymys murtovarkaudesta, ja tekijä on saanut haltuunsa kalliin sormuksen, tulisi vastausvaihtoehtojen kuulua luokkaan korut, eikä esimerkiksi luokkaan huonekalut.⁸⁶

Esimerkkikysymys henkirikosasiassa voi olla seuraavanlainen⁸⁷:

”surmattiinko uhri...

1. vasaralla
2. veitsellä
3. ampuma-aseella
4. kivellä
5. köydellä
6. kirveellä”

Mahdollista on kysyä myös esimerkiksi tapahtumapaikasta käyttäen vastausvaihtoehtoina valokuvia erilaisista mahdollisista tapahtumapaikoista ja kysyä, minkä kuvan osoittamassa paikassa rikos tapahtui.⁸⁸ Kuvien avulla on myös mahdollista herättää mahdollisen rikoksen tekijän muistikuvia ja saada aikaan voimakkaampia reaktioita.⁸⁹ Kuvissa ei saa itsessään olla sellaisia seikkoja, joista voisi päätellä tapahtumapaikan, kuten verijälkiä. Suomessa muistijälkitestissä käytetään jonkin verran kuvia.⁹⁰

Kysymyksillä ja vastausvaihtoehdoilla on testin onnistumisen kannalta olennainen merkitys.⁹¹ Suuren ongelman muodostaa se, että kysymysten tulisi koskea vain sellaisia seikkoja, joista vain poliisi ja oikea tekijä ovat tietoisia.⁹² Tämä estää muistijälkitestin käyttämisen tapauksissa, joiden yksityiskohdista on kirjoitettu laajasti mediassa tai toisaalta täysin pimeissä rikoksissa, joissa poliisilla ei ole tiedossa yksityiskohtia teosta.⁹³ Asianajajan tulee olla tietoinen siitä, mitä tietoja päämiehellä voi olla tapauksesta esimerkiksi vangitsemiskäsittelyn tai epävirallisten keskustelujen kautta.⁹⁴

Espoon käräjäoikeus 09/2216. Henkirikosta koskevassa tapauksessa epäilty itse vaati päästä muistijälkiteistiin esitutkintalain 3 luvun 7 §:n mukaisesti lisätutkintapyyntöillä. Syyttäjät kieltäytyivät testin teettämisestä, koska asia oli edennyt jo käräjäoikeuteen ja vastaajalla oli jo kaikki tieto tapauksesta esitutkintamateriaalin kautta. Puolustus vaati tuomioistuinta määräämään vastaajan muistijälkiteistiin. Tuomioistuin kuuli omasta aloitteestaan asiassa asiantuntijatodistajana psykologian professori *Pekka Santtilaa*, joka katsoi, ettei muistijälkiteistiä voida tapauksessa hyödyntää, koska vastaaja oli jo tietoinen kaikista yksityiskohdista tapaukseen liittyen. Tässäkin tapauksessa oli kysymys hyvin vanhasta henkirikoksesta, joka oli tapahtunut vuonna 1987. Pyyntö muistijälkitestin teettämisestä esitettiin vuonna 2008 kesken oikeudenkäynnin.⁹⁵

⁸⁶ Jokinen 2005, s. 17; Hira – Furumitsu 2002, s. 20.

⁸⁷ Katso lisää esimerkkikysymyksiä mm. Jokinen 2005, s. 24–32 ja 138–205.

⁸⁸ Jokinen 2005, s. 140.

⁸⁹ Santtila – Jokinen 2008, s. 252.

⁹⁰ Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023.

⁹¹ Suzuki – Nakayama – Furedy 2004, s. 203; Jokinen 2005, s. 34–35.

⁹² Jokinen 2005, s. 14 ja 135.

⁹³ Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023; Hira – Furumitsu 2002, s. 17.

⁹⁴ Elaad 2011, s. 181.

⁹⁵ Tuomioistuimen pöytäkirja 20.11.2008, Espoon käräjäoikeus 14.9.2008, tuomio 09/2216, R08/2356.

Mielenkiintoista tietysti on, miksi vastaaja itse pyysi päästä testiin, vaikka oletettavaa oli, että hän olisi reagoinut kriittisiin vaihtoehtoihin, koska oli jo perehtynyt esitutkintamateriaaliin. Mies kiisti syyllisyytensä asiassa, mutta hänet tuomittiin kyseisestä henkirikoksesta.

Satakunnan käräjäoikeus 10/2845. Anneli Auerin tapauksessa oli kysymys samanlaisesta ongelmasta. Auer oli tietoinen rikokseen liittyvistä yksityiskohdista, koska hän oli ollut tekopaikalla teon tapahtuessa. Asiantuntijatodistajana kuultu Santtila oli jo alun perin todennut, ettei testiä voida suorittaa, koska se ei sovellu tapaukseen. Tästä huolimatta testi suoritettiin.⁹⁶

Esitutkinta 5500/R/59147/21. Tapauksessa muistijälkitemä oli suoritettu epäillylle, joka oli ollut samassa talossa, mutta eri huoneessa, missä rikos oli tapahtunut. Tapauksessa oli kuitenkin seikoja, joista epäilty ei välttämättä ollut tietoinen, koska hän oli ollut osan tekoajasta eri tilassa kuin missä henkirikos tapahtui. Epäiltyä ei syytetty murhasta. Hänet vapautettiin pian muistijälkitemän tekemisen jälkeen.⁹⁷

Turun hovioikeus 22/105650. Kysymyksessä on tuore tapaus, joka liittyi huumausainerikoksiin ja jossa vastaaja oli niin ikään itse vaatinut päästä muistijälkitemään hovioikeudessa, mutta esitutkintaviranomaiset olivat hylänneet pyynnön, koska testi ei soveltunut tapaukseen. Vastaaja tyytyi ratkaisuun, eikä vaatinut testin tekemistä tuomioistuimen päätöksellä.⁹⁸

Koska muistijälkitemää käytetään usein tilanteissa, joissa halutaan esitutkinnassa sulkea osa epäillyistä pois, muodostuu usein tilanteita, joissa testattava henkilö on joko ollut samassa tilassa, jossa rikos on tapahtunut, tai tullut tietoiseksi rikokseen liittyvistä seikoista myöhemmin. Näissä tilanteissa testin suorittamiseen tulee suhtautua varovaisesti, ja asianajajan on syytä selvittää hyvin tarkkaan, onko päämies mahdollisesti nähnyt tapahtuman. Ongelmia voi syntyä tilanteessa, jossa päämies ei halua kertoa olleensa paikalla ja suostuu silti testiin.

Keskusrikospoliisilla on käytössään alkutietolomake, jolla se pyytää paikallispoliisilta tietoja siitä, kuinka monta kertaa epäiltyä on esimerkiksi kuulusteltu ja onko tapausta käsitelty mediassa. Alkutietolomakkeella on tarkoitus seuloa pois sellaiset tapaukset, joissa on selvää, että epäillyllä on jo joka tapauksessa liikaa tietoa rikoksesta. Tietojen vuotaminen epäillylle on yleisin syy, miksi keskusrikospoliisi kieltäytyy testin teettämisestä.⁹⁹ Ihannetilanteessa muistijälkitemä tulisi tietysti suorittaa ennen varsinaisten kuulustelujen aloittamista.¹⁰⁰ Voisi olla järkevää, että alkutietolomake toimitettaisiin esitutkintavaiheessa myös puolustukselle. Puolustuksella on hyvät mahdollisuudet arvioida sitä, mitä tietoa epäillyllä voi jo olla esimerkiksi vangitsemiskäsittelyn tai ennen varsinaisen kuulustelun aloittamista suoritettujen epävirallisten keskustelujen kautta.

Kysymysten laadun lisäksi tulee kiinnittää huomiota testikysymysten riittävään määrään. Todennäköisyys sille, että testattava reagoisi sattumalta syyllisyyteen viittaavalla tavalla jokaisen kysymyksen kohdalla on olemattoman pieni, jos käytetään kymmentä kysymystä ja viittä vastausvaihtoehtoa yhtä kysymystä kohden. Santtilan ja Jokisen teoksen mukaan viisi

⁹⁶ Satakunnan käräjäoikeus 12.11.2010, tuomio 10/2845, asianumero R10/608, s. 18–19. Keskusrikospoliisin tutkinnanjohtaja Aarnisalo on samaa mieltä Santtilan kanssa siitä, ettei testiä olisi tullut tässä tapauksessa käyttää. Aarnisalo ei työskennellyt jutun tutkinnassa.

⁹⁷ Esitutkintapöytäkirja 5500/R/59147/21; Helsingin hovioikeus R 22/1234.

⁹⁸ Turun hovioikeus 10.2.2022, tuomio 22/105650, R21/97. Lisäksi sähköpostiviestit jutun syyttäjälle 14.3.2023 sekä syytetyn asianajajalle 28.4.2023.

⁹⁹ Aarnisalon haastattelu 20.4.2023.

¹⁰⁰ Jokinen 2005, s. 11.

kysymyspatteristoa on muistijälkitestin kysymysten vähimmäismäärä¹⁰¹, ja samalla linjalla on myös keskusrikospoliisi. Pääasiassa keskusrikospoliisi pyrkii siihen, että kysymyksiä olisi noin kymmenen, mutta joskus testiä on tehty esitutunnissa suuntaamistarkoituksessa myös neljällä kysymyksellä. Keskusrikospoliisi korostaa kuitenkin, että todennäköisyys vääriille positiivisille tuloksille on tuotava tällöin ilmi, koska niiden tilastollinen todennäköisyys on huomattavasti suurempi vähäisen kysymysmäärän vuoksi, eikä testi välttämättä ole hyödynnettävissä tuomioistuimessa.¹⁰²

Tuomioistuimelle tulisi selvästi ilmoittaa, mikä on todennäköisyys sille, että syytön henkilö reagoi esimerkiksi viiden kysymyspatteriston sarjassa kaikkiin kriittisiin vaihtoehtoihin. Todennäköisyys tälle on kolme kymmenestä tuhannesta. Kun kysymyksiä on kymmenen, todennäköisyys on yksi kymmenestä miljoonasta. Väärien positiivisten tulosten mahdollisuus on siten sidoksissa kysymysten ja vastausvaihtoehtojen määrään.¹⁰³ Artikkelia varten saaduissa tapauksissa vaikutti siltä, ettei tuomioistuimelle ole monissa tapauksissa annettu selkeästi tietoa todennäköisyyksistä¹⁰⁴ tai ainakaan tuomioistuimet eivät ole kirjanneet tällaisia seikkoja tuomioihin.

3.4 Vastausten analysointi ja pisteytys

Suomessa testattavaa pyydetään nykyään vastaamaan jokaisen esitetyn vaihtoehdon kohdalla kysymykseen ”ei”. Muistijälkitestiä voidaan käyttää myös niin, ettei testattava henkilö vastaa kysymykseen mitään, eli hän pysyy hiljaa jokaisen vaihtoehdon kohdalla. Tällä hetkellä kuitenkin vastaus ”ei” vaikuttaa antavan luotettavimman tuloksen. Kysymyspatteriston ensimmäinen vaihtoehto on aina väärä, koska tutkimus on osoittanut, että henkilöllä on taipumus reagoida ensimmäiseen vaihtoehtoon poikkeavasti, eli kriittinen vaihtoehto ei ole koskaan ensimmäinen.¹⁰⁵

Artikkelissa ei voida avata kattavasti erilaisia pisteytystekniikoita tai myöskään arvioida eri menetelmien luotettavuutta. Aikaisemmassa suomalaisessa tutkimuksessa on selvitetty erilaisten pisteytystekniikoiden ja vastausten analysoinnin merkitystä testitulosten kannalta. Tutkimuksen mukaan eri menetelmillä saatiin hieman erilaisia tuloksia, mutta käytännössä eroilla ei juuri ollut merkitystä.¹⁰⁶ Suomessa tulosten analysointiin käytetään testaajan omaa visuaalista päättelyä, eli testaaja analysoi polygrafin piirtämää käyrää ja pisteyttää vastauksen sen mukaan.¹⁰⁷ Analysointi perustuu siihen, että polygrafin piirtämä käyrä on kriittisen vaihtoehdon kohdalla erilainen kuin muiden vaihtoehtojen kohdalla.¹⁰⁸ Keskusrikospoliisi käyttää tällä hetkellä menetelmää, jossa reagoiteja merkitään reaaliaikaisesti jo testiä tehdessä, ja testin jälkeen polygrafin piirtämää käyrää arvioidaan tarkemmin esimerkiksi viivoitinta

¹⁰¹ Santtila – Jokinen 2008, s. 251.

¹⁰² Jokinen 2005, s. 34–35; Aarnisaloon haastattelu 20.4.2023.

¹⁰³ Esitutunnintapöytäkirja 5500/R/59147/21/Li3, s. 6–7; Santtila – Jokinen 2008, s. 262.

¹⁰⁴ Pois lukien tapaus 5500/R/59147/21/Li3, jossa ko. tiedot annettiin, mutta muistijälkitestiä ei käsitelty tuomioistuimessa.

¹⁰⁵ Jokinen 2005, s. 31; Santtila – Jokinen 2008, s. 255.

¹⁰⁶ Jokinen – Santtila – Ravaja – Puttonen 2006, s. 181 ja 184.

¹⁰⁷ Aarnisalo 2019, s. 7.

¹⁰⁸ Matsuda – Nittono 2018, s. 77 ja 80; Linnavuo 2021, s. 4.

apuna käyttäen. Tulevaisuudessa tarkoitus olisi, että kone suorittaisi arvioinnin ja antaisi suoraan vastaukset numeraalisessa muodossa.¹⁰⁹

Visuaaliseen havainnointiin liittyy haasteita¹¹⁰ ja varsinkin, jos se perustuu vain testajan omaan päättelyyn. Tiedossa on, että myös rikosteknisten todisteiden arviointiin liittyy päätelyvirheiden riski. Tutkimuksissa on osoitettu, että esimerkiksi sormenjälkitutkimuksen tuloksiin voidaan vaikuttaa sillä, mitä etukäteistietoja analyysin tekijällä on.¹¹¹ Testituloksia analysoitaessa olisi hyvä, että pisteytyksen tekisi eri henkilö kuin se, joka on tietoinen siitä, mikä on kriittinen vastausvaihtoehto.¹¹²

Tuloksia tarkastellaan yksinkertaisemmillaan niin, että jokainen kysymys–vastauspari pisteytetään. Jos henkilö reagoi poikkeavasti johonkin vaihtoehtoon, hän saa yhden pisteen. Syyttömän henkilön pitäisi saada testistä vähemmän kuin kolme pistettä. Ongelmana tässä pisteytystekniikassa on se, että vastaus pisteytetään vain, jos kriittinen vaihtoehto saa aikaan suurimman reaktion. Syyllisyyteen voisi viitata myös se, että henkilö saisi toiseksi suurimman reaktion useassa eri kohdassa kriittisen vaihtoehdon kohdalla. Testin kehittäjä Lykkenin pisteytysmallin mukaan pisteytys tapahtuu siten, että kriittisestä vaihtoehdosta tulee kaksi pistettä, jos sen aiheuttama reaktio on suurin, yksi piste, jos sen aiheuttama reaktio on toiseksi suurin, ja muista vaihtoehdoista tulee nolla pistettä. Tässä menetelmässä yli kuutta pistettä voidaan pitää syyllisyyttä indikoivana, ellei reaktioille löydy muuta selittävää tekijää.¹¹³

Vastausten ja niiden luotettavuuden osalta tulee nostaa esiin vastatoimien käyttö. Vastatoimilla tarkoitetaan sellaisia toimia, joilla testin toimintaperiaatteista tietoinen henkilö pyrkii huijaamaan testissä eli saamaan aikaan suuremman reaktion varmasti vääräksi tietämänsä vaihtoehdon kohdalla. Nykyisen tieteellisen käsityksen mukaan henkilön on hyvin vaikea heikentää autonomista reaktiota kriittisen vaihtoehdon kohdalla¹¹⁴. Tämän vuoksi useimmat vastatoimet perustuvat siihen, että reaktion voimakkuutta pyritään muissa vaihtoehdoissa lisäämään esimerkiksi puremalla kieleen tai jännittämällä lihaksia tietyn vastausvaihtoehdon kohdalla. Näitä kutsutaan fyysisiksi vastatoimiksi, ja niiden käytöllä on saatu vääristeltyä testituloksia.¹¹⁵ Lisäksi voidaan käyttää psyykkisiä vastatoimia, kuten sitä, että testattava tekee mielessään testin aikana vaikeita laskutehtäviä tai pyrkii saamaan aikaan suuren emotionaalisen reaktion ei-kriittisten vastausvaihtoehtojen kohdalla¹¹⁶. Tällaiset vastatoimet eivät ole toistaiseksi osoittautuneet kovin tehokkaiksi.¹¹⁷

Muistijälkitesti tallennetaan videolle, ja testiä on useimmiten seuraamassa useampi henkilö. Tämä estää ainakin jossain määrin fyysisten vastatoimien käyttöä, koska vastatoimet ole-

¹⁰⁹ Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023.

¹¹⁰ Osugi 2018, s. 119.

¹¹¹ Patricia A. Zapft – Itiel Dror, Understanding and Mitigating Bias in Forensic Evaluation: Lessons from Forensic Science. *International Journal of Forensic Mental Health* 16 (3) 2017, s. 227–238; Sarah V. Stevenage, A biased opinion: Demonstration of cognitive bias on a fingerprint matching task through knowledge of DNA test results. *Forensic Science International* 2017.

¹¹² Elaad 2011, s. 172. Katso edellä, mitä todettiin *double blind* -periaatteesta.

¹¹³ Jokinen 2005, s. 130–131; Jokinen – Santtila – Ravaja – Puttonen 2006, s. 179.

¹¹⁴ Jokinen 2005, s. 130–131.

¹¹⁵ Santtila – Jokinen 2008, s. 258; Elaad 2011, s. 179; Aarnisalonen haastattelu 20.4.2023.

¹¹⁶ Judith Peth – Kristina Suchotzki, Matthias Gamer, Influence of countermeasures on the validity of the Concealed Information Test. *Psychophysiology*, 53 (9) 2016, s. 1430.

¹¹⁷ Jokinen 2005, s. 69; Elaad 2011, s. 180.

tettavasti tallentuisivat videolle tai olisivat testaajan havaittavissa. Lisäksi useamman reaktion mittaamisella voidaan havaita helpommin mahdolliset vastatoimet.¹¹⁸ Keskusrikospoliisissa työskennellyt todistaja on todennut tuomioistuimessa, että vastatoimien käyttö vaatisi henkilöltä yleensä harjoittelua.¹¹⁹

Oikeudenkäynneissä on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, millä menetelmällä pisteytys on tehty, koska testaajien omiin havaintoihin perustuvat tulkinnat ovat alttiita päättelyvirheille. Ainakin aikaisemmissa tapauksissa poliisitodistaja on kertonut, että tulosten tulkinta perustuu testaajan omiin havaintoihin. Lykkenin pisteytysjärjestelmää ei ole mainittu yhdessäkään tuomioistuimeen päätyneistä ratkaisuksista.¹²⁰ Ongelmallista on myös, ettei kaikkea aineistoa liitetä automaattisesti esitutkintapöytäkirjoihin. Artikkelia varten pyydytyissä aineistoissa ei ollut nähtävillä polygrafin piirtämää käyrää.

4 Muistijälkitestin käyttö todistuskeinona tuomioistuimessa

Suomessa näytön arvioinnista säädetään oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa. Sen 1 §:n mukaan jokaisella tulee olla mahdollisuus esittää tuomioistuimelle haluamansa näyttö. Tuomioistuimen on esitettävä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on näytetty tai jäänyt näyttämättä. Tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo vapaalla todistusharkinnalla, jollei laissa toisin säädetä.

Vapaa todisteiden harkinta tarkoittaa sitä, että tuomioistuin ei ole sidottu muodollisiin määräyksiin, vaan sen tulee harkita tapauskohtaisesti, mikä näyttöarvo kullekin todisteelle tietyssä asiassa annetaan. Kysymys on lopulta aina kokonaisharkinnasta, ja yksi yksittäinen todiste muodostaa vain osan näytöstä.¹²¹ Tästä syystä korkein oikeus on antanut useita näytön arviointia koskevia ennakkopäätöksiä eri rikoslajeissa.¹²² Oikeudenkäynneissä kertomusten luotettavuuden arviointi on usein keskeisessä asemassa.¹²³ Kertomusten luotettavuutta arvioidaan nimenomaan kertomukseen itseensä liittyvien seikkojen valossa, ei kertojan ominaisuuksien perusteella.¹²⁴

Muistijälkitestiä käytetään useissa Euroopan maissa suuntaamaan esitutkintaa eli sulkemaan vaihtoehtoisia epäiltyjä pois¹²⁵, mutta tuomioistuimissa sen käyttö on Euroopassa, kuten myös Suomessa, harvinaisempaa. Japanissa menetelmää käytetään usein myös todistuskeinona oikeudenkäynnissä.¹²⁶ Muistijälkitestiä on hyödynnetty Suomessa näyttönä kohtalaisen vähän, vaikka esitutkinnassa sen käyttö on ollut ainakin aikaisemmin runsasta.

¹¹⁸ Ben-Shakhar – Nahari 2018, s. 67–68.

¹¹⁹ Helsingin hovioikeus 27.6.2007, tuomio 2168, R05/3114, s. 14.

¹²⁰ Helsingin hovioikeus 27.6.2007, tuomio 2168, R05/3114, s. 14; Aarnisaloon haastattelu 20.4.2023.

¹²¹ Henna Marjosola – Timo Saranpää – Julia Korkman, Hypoteesit ja vaihtoehtoiset selitykset rikosasian näytön arvioinnissa. Lakimies 3–4/2021, s. 460–42.

¹²² Antti Jokela, Rikosprosessi 2008, s. 468; Aki Rasilainen, Korkeimman oikeuden näyttöprejudikaatit ja vapaa todistusharkinta. Lakimies 1/2023, s. 53 ja 68–69.

¹²³ Tiina Väisänen – Julia Korkman, Eräitä todistajankertomuksen arviointiin liittyviä kipukohtia oikeuspsykologisen tiedon valossa. Defensor Legis 5/2014, s. 721–722.

¹²⁴ Ibid ja mm. KKO 2013:96, KKO 2013:97, KKO 2021:5 ja KKO 2022:50.

¹²⁵ Aarnisalo 2019, s. 4.

¹²⁶ Ben-Shakhar – Kremnitzer 2011, s. 285–287; Osugi 2018, s. 97.

Artikkelia varten tehdyn tietopyynnön perusteella tuomioita tai päätöksiä löytyi kärjä- ja hovioikeuksista yhteensä kymmenen kappaletta. Kahdessa ratkaisussa oli kysymys saman asian vangitsemiskäsittelystä ja yhdessä ratkaisussa siitä, että tuomioistuin hylkäsi syytetyn pyynnön muistijälkitekstin tekemisestä.

Kotkan kärjäoikeus 01/2001. Muistijälkitekstiä on käytetty todistuskeinona ensimmäisen kerran Kotkan kärjäoikeuden tuomiossa, joka on annettu 26.6.2001. Muistijälkiteksti tehtiin tapauksessa epäillyn asemassa oleville vastaajille X:lle ja Y:lle. Tapauksessa asunnossa oli ollut kolme henkilöä, joista yksi oli uhri. Tapauksessa X joutui syytteeseen murhasta, josta hänet myös lopulta tuomittiin. Y:tä syytettiin siitä, että hän oli lyönyt uhria kirveellä tämän kuoleman jälkeen, Y tuomittiin hautarauhan rikkomisesta. Syyttäjä vetosi tuomioistuimessa näyttönä asiassa tehtyihin muistijälkiteksteihin. Tuomioistuimessa katsottiin videotallenne X:lle ja Y:lle suoritetuista testeistä ja lisäksi kuultiin todistajana testin suorittanutta poliisimiestä.¹²⁷

Y oli reagoinut testissä joihinkin kriittisiin vaihtoehtoihin. Kärjä- tai hovioikeus ei antanut asiassa painoarvoa Y:lle suoritettulle muistijälkitekstillemme, koska Y:tä oli kuultu asiassa ennen muistijälkitekstin tekemistä jo monta kertaa, eikä asiassa voitu varmistua siitä, etteikö jotain tietoa olisi voinut vuotaa testattavalle jo ennen testin tekemistä. Hovioikeus hyväksyi kärjäoikeuden johtopäätökset testin osalta sellaisinaan. Kärjäoikeus ei kiinnittänyt huomiota siihen, että sekä X että Y olivat myös olleet tekopaikalla ja täten saattaneet jo siellä saada tietoonsa sellaisia seikkoja, jotka olisivat voineet vaikuttaa testin tulokseen.¹²⁸ Joka tapauksessa tuomioistuimen päätöstä olla antamatta muistijälkitekstillemme näyttöarvoa tässä tapauksessa voidaan pitää oikeana.

Kouvolan hovioikeus 1386. Samoihin aikoihin edellä selostetun tapauksen kanssa annettiin toinen muistijälkitekstiä koskeva ratkaisu. Tapauksessa oli kysymys yllytyksestä tappoon sekä murhasta. Tapauksessa X oli yllyttänyt Y:n surmaamaan uhrin. Y oli vienyt uhrin kellariin ja valellut tämän bensinillä ja sytyttänyt tuleen. X ei ollut ollut paikalla tapahtumahetkellä, mutta hän oli ollut tietoinen siitä, että tarkoituksena oli surmata uhri. Asiassa sekä X että Y antoivat poikkeavan reaktion osaan muistijälkitekstissä esitetystä kysymyksistä.¹²⁹

Tässä tapauksessa hovioikeus totesi lähes samoilla perusteilla, ettei ”valheenpaljastustestille” voitu antaa asiassa näyttöarvoa, koska se oli tehty vasta useiden kuulusteluiden jälkeen ja myös sen jälkeen, kun henkilöt olivat tulleet tietoisiksi toistensa kuulustelukertomuksista. Testiin viitattiin väärällä käsitteellä.

Molemmissa tapauksissa tuomioistuin kuuli todistajana testin tehnyttä samaa poliisimiestä. Toisessa tapauksessa tuomioistuin ei ole katsonut videotallennetta. Todistaja oli kertonut, että ”testin luotettavuus olisi noin 80 % ja ”harmaalla alueella” olisi noin 20 %”. Tuomiosta ei käy ilmi, viitattiinko tällä siihen, että testi osoittaa 80 % osumatarkkuudella syylliset vai sen sijaan syyttömät. Tuomioistuimissa muistijälkitekstin luotettavuudesta on säännöllisesti to-

¹²⁷ Kotkan kärjäoikeus 10.12.2001, tuomio 01/2001, R01/553.

¹²⁸ Kotkan kärjäoikeus 10.12.2001, tuomio 01/2001, R01/553. Valitettavasti todistajan kuullun poliisimiehen kertomusta ei ole enää saatavilla nauhalta tai pöytäkirjasta, eikä täten voida täysin varmistua siitä, miltä osin tuomioistuimet ovat perustaneet johtopäätökset nimenomaan poliisitodistajan kertomukseen.

¹²⁹ Kouvolan hovioikeus 13.12.2002, tuomio 1386, asia R02/73.

dettu vain, että se on ”80-prosenttisesti luotettava”.¹³⁰ Kuten edellä on todettu, merkitystä on nimenomaan sillä, miten paljon testi antaa vääriä positiivisia sekä toisaalta vääriä negatiivisia tuloksia. Yksittäinen luku ei juurikaan tarjoa apua todistusharkinnassa, eikä osoita testin luotettavuutta.¹³¹ Todistaja on korostanut, että testiin liittyy epävarmuustekijöitä.¹³²

Jälkimmäisessä tapauksessa käräjäoikeus oli punninnut testiä muuta esitettyä näyttöä vastaan. Käräjäoikeus päätyi tuomitsemaan Y:n murhasta, vaikka testi olisi voinut toimia näyttönä myös syyttömyyden puolesta, koska tuomitulla ei vaikuttanut olevan tietoa kaikista olennaisista rikokseen liittyvistä seikoista. X:n osalta käräjäoikeus ei lausunut testistä mitään, koska katsoi näytön olleen riittävää jo muutenkin.¹³³ Kyseistä ratkaisua voidaan pitää merkityksellisenä, koska tapauksessa käräjäoikeus on nimenomaisesti punninnut muistijälkitestin luotettavuutta näyttönä ja verrannut sitä muuhun esitettyyn näyttöön. Molemmissa ratkaisuisissa sekä tuomioistuimien todistajana kuultu poliisimies käyttivät menetelmästä nimeä ”valheenpaljastustesti”. Muistijälkitestistä on alettu käyttää käsitteenä asiakirjoissa vasta myöhemmin.

Helsingin hovioikeus 2168. Tapauksessa muistijälkitestistä on käytetty laajassa graffitijutussa. Tapauksessa on edelleen kuultu samaa poliisimiestä todistajana kuin aikaisemmissa tapauksissa. Tämä on ajallisesti ensimmäinen artikkelia varten tilatuista tapauksista, jossa mainittiin selvästi, että kysymys oli muistijälkitestistä ja syyllisen tiedon etsimisestä eikä valheenpaljastamisesta. Kuitenkin todistajan kertomuksessa testin mekanismia selitetään sillä, että keho on eri mieltä vastauksesta, ja tämä aiheuttaa muun muassa hikoilua.¹³⁴

Muistijälkitestin metodologia on kuitenkin avattu tapauksessa tavalla, joka ei vastaa nykyistä tutkimustietoa aiheesta, sillä muistijälkitestistä ei perustu hikoilun mittaamiseen.

Helsingin hovioikeus R22/1234 (tuomioharkinnassa). Tässä vireillä olevassa tapauksessa tehtiin esitutkintalain 3 luvun 7 §:n mukainen lisätutkintapyyntö, jossa pyydettiin keskusrikospoliisista tarkempia tietoja testistä ja testimenetelmästä. Tapauksessa muistijälkitestistä koskevaa näyttöä ei lopulta nimetty todisteeksi puolustuksen taholta, mutta keskusrikospoliisi laati asiassa kirjallisen lausunnon, jossa muistijälkitestin teoriaa ja menetelmää avattiin tuomioistuimelle.¹³⁵

Lausunnossa testistä annettiin oikeat sekä kattavat tiedot ja kerrottiin myös virhemarginaali, kun kysymyssarjoja on yksi, viisi tai kymmenen. Jaksossa 2.1 esitettiin tutkimuksiin ei viitattu lausunnossa. Lausunnon perusteella vaikuttaa siltä, että testistä annettavat tiedot ovat kattavammat ja perusteellisemmat kuin aikaisemmissa tapauksissa.

Artikkelissa on syytä nostaa esiin vielä yksi tapaus, joka ei liity muistijälk testiin, mutta joka löytyi tietopyyntöjen yhteydessä. Tapauksessa hovioikeus on sallinut esittää näyttönä

¹³⁰ Em. tapausten lisäksi sama tuodaan esiin myös tapauksissa Helsingin hovioikeus 27.6.2007, tuomio 2168, R05/3114; Satakunnan käräjäoikeus 12.11.2010, tuomio 10/2845, asianumero R10/608; Vaasan hovioikeus 1.7.2001, tuomio 811, R11/13.

¹³¹ Ben-Shakhar – Kremnitzer 2011, s. 280.

¹³² Kouvolan hovioikeus 13.12.2002, tuomio 1386, asia R02/73, s. 7.

¹³³ Kouvolan hovioikeus 13.12.2002, tuomio 1386, asia R02/73, s. 22–23.

¹³⁴ Helsingin hovioikeus 27.6.2007, tuomio 2168, R05/3114, s. 14 ja 37.

¹³⁵ Esitutkintapöytäkirja 5500/R/59147/21/Li3, s. 3–4 ja 6–7.

”valheenpaljastuskokeen” tuloksia väärää ilmiantoa koskevassa asiassa. Kysymys oli aikaisempaan seksuaalirikosasiaan liittyneestä väärästä ilmiannosta.¹³⁶

Tapaus vaikuttaa olevan hakujen perusteella ainut, jossa on käytetty ”valheenpaljastuskoetta” todisteena. Kysymyksessä ei ole ollut keskusrikospoliisin suorittama muistijälkities-ti, vaan yksityisen henkilön tekemä testi. Kysymys ei siis ole muistijälkitiesistä, vaan jostain muusta metodista, jonka väitetään paljastavan valheen testattavan äänianalyysin perusteella. Testin tekijän kotisivuilla ilmoitetaan, että testi paljastaa epärehellisyyden 85–99,5 %:n varmuudella.¹³⁷

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 8 §:n mukaan tuomioistuimien voi evätä oikeuden esittämää näyttöä oikeudenkäynnissä tietyissä tilanteissa. Tuomioistuimen on evättävä näyttö, joka koskee asiaan vaikuttamatonta seikkaa tai on muuten tarpeeton, tai jos todiste voidaan korvata olennaisesti vähemmällä kustannuksella tai vaivalla saatavissa olevalla todisteella ja lisäksi, jos todiste voidaan korvata olennaisesti luotettavammalla todisteella. Hovioikeus ei ole antanut ”valheenpaljastuskokeelle” asiassa näyttöarvoa. Voidaan kuitenkin ajatella, ettei tuomioistuimen olisi tullut ottaa vastaan tällaista näyttöä ollenkaan, kun huomiodaan, ettei mitattavaa valhereaktiota ole tieteellisessä tutkimuksessa pystytty löytämään.

5 Johtopäätökset

Muistijälkitiesiä voidaan tutkimustiedon perusteella pitää luotettavana menetelmänä selvittää, onko rikoksesta epäillyllä tiedossaan rikokseen liittyviä seikkoja, joita lähtökohtaisesti vain rikokseen syyllistyneen pitäisi tietää. Muistijälkitiesin etu on, että se tunnistaa syyttömät henkilöt pienellä virhemarginaalilla.

Koska menetelmää käytetään pääasiassa esitutkinnassa, tulisi ainakin syyttäjien ja asianajajien olla tietoisia siitä, millaisiin tapauksiin muistijälkitiesi soveltuu, ja millaisissa tapauksissa sitä ei voida käyttää. Ensinnäkin on tärkeää, ettei muistijälkitiesiä sovelleta tapauksiin, joissa on riski, että tietoa on jo vuotanut rikoksesta epäillylle. Tämä riski nousee toistuvasti esiin tutkimuskirjallisuudessa. Artikkelia varten saaduista asiakirjoista käy ilmi, että myös Suomessa tähän tulee kiinnittää erityistä huomiota, eikä testiä tule suorittaa esimerkiksi Anneli Auerin tapauksen kaltaisissa tilanteissa. Toinen riski liittyy siihen, että testiä käytetään tapauksissa, joissa esitutkintaviranomaisilla ei ole tiedossaan riittävän montaa tosiseikkaa, joista kysymykset voitaisiin muodostaa.

Tietyissä tapauksissa myös huomattava ajan kuluminen on este testin tekemiselle. Vaikuttaa siltä, että usein muistijälkitiesi tehdään liian myöhäisessä vaiheessa. Testi tulisi suorittaa heti esitutkinnan alkuvaiheessa, joten olisi hyvä, että asianajajat, syyttäjät ja poliisit osaisivat tunnistaa muistijälkitiesin käyttömahdollisuudet heti tutkinnan alussa. On syytä muistaa, että myös asianomistajan asianajaja voisi pyytää, että esitutkintaviranomaiset selvittävät, onko muistijälkitiesin teettäminen epäillylle mahdollista. Menetelmän tunnettavuuden parantaminen lisäksi oletettavasti muistijälkitiesin oikea-aikaista käyttöä rikosprosessissa. Muistijälkitiesin käyttämistä esitutkinnassa hyvin vanhoissa tapauksissa selittänee, että testistä toivotaan apua silloin, kun muut esitutkintalain mukaiset keinot on jo käytetty ja juttu

¹³⁶ Turun hovioikeus 25.11.2019, tuomio 18/151815, R18/1058.

¹³⁷ Turun hovioikeus 25.11.2019, tuomio 18/151815, R18/1058, s. 2. Testiä koskevat tiedot saatavilla verkko-osoitteessa <https://www.east-riskmanagement.com/valheenpaljastustestit>. Luettu 7.5.2023.

on edelleen ”pimeänä”. Toisaalta on olemassa vaara, että testiä saatetaan esitutkinnassa käyttää myös tietynlaisena painostuskeinona.

Poliisihallituksen olisi hyvä laatia yleinen ohjeistus muistijälkikiteistä, jonka tulisi olla samantapainen kuin esimerkiksi ryhmätunnistuksesta annettu ohjeistus.¹³⁸ Tämä yhdenmuikaistaisi testikäytäntöjä, toisi niihin jatkuvuutta ja siirtäisi tietoa testistä eri tahoille. Ohjeistusta voitaisiin käyttää myös epäillyn informoimiseen, kun häneltä pyydetään suostumusta testiin. Tuomioistuimet voisivat hyödyntää ohjeistusta, kun ne arvioivat muistijälkikitein näyttöarvoa.

Kun muistijälkikiteitä arvioidaan tuomioistuimissa näyttönä, tulee testin luotettavuutta arvioida erityisen huolellisesti. Tilanne poikkeaa siitä, että testiä käytettäisiin vain esitutkinnan suuntaamiseen. Muistijälkikitei on luotettava vain oikein tehtynä ja menetelmä on riskialtis erilaisille virhelähteille. Tuomioistuimeen on aiemmin päätyntä tapauksia, joissa muistijälkikitein käyttöle ei ole joko alun perinkään ollut edellytyksiä tai joissa testausta ei ole toteutettu luotettavasti. Suurimmassa osassa tapauksista tuomioistuin on osannut arvioida testin luotettavuutta heikentäviä seikkoja oikein, vaikka sille annetut tiedot menetelmästä vaikuttavat olleen osin puutteellisia ainakin aiempina vuosina. Artikkelia varten ei löydetty yhtään tapausta, jossa muistijälkikiteitä olisi hyödynnety tuomioistuimessa vuoden 2015 jälkeen, eikä täten ole mahdollista täysin arvioida nykytilaa. Kuitenkin Helsingin hovioikeuden tapauksessa R 22/1234 annettu lausunto avasi testimenetelmää oikein ja siinä todettiin myös testimenetelmän virhemarginaali.¹³⁹

Monissa tapauksissa on ongelmallista, jos tuomioistuin kuulee asiantuntijana testin itse virkavastuulla suorittanutta poliisimiestä, kuten artikkelia varten saaduissa tapauksissa on usein tehty¹⁴⁰. Testin suorittaja ei tällöin ole puhtaasti asiantuntijan roolissa ja lisäksi tällaisesta asemasta käsin hänen on hyvin vaikea esittää, tai edes huomata, mahdollisia virhelähteitä. Puolustuksen tulee tällaisissa tapauksissa hankkia ulkopuolista asiantuntijatodistelua. Puolustuksen on hyvä olla tietoinen siitä, että testin validiteetti on mahdollista riitauttaa ja testata myös jälkikäteen.¹⁴¹

Näytön arviointi on aina tapauskohtaista. On vaikea kuvitella, että vakavissa rikoksissa syntyisi tilannetta, jossa muistijälkikitei olisi pääasiallinen näyttö henkilön syyllisyydestä. Mitä merkittävämmän näytön muistijälkikitei muodostaa, sitä tarkemmin sen luotettavuutta täytyy tuomioistuimessa arvioida. Tuomioistuimen tulee voida suorittaa harkintaa oikeiden tietojen pohjalta, joten ulkopuolisen asiantuntijatodistajan käyttäminen on paikallaan, mikäli testin merkitys näyttönä korostuu.

Tuomioistuimen tulee ensinnäkin arvioida sitä, onko kysymyksiä ollut riittävä määrä ja ovatko ne olleet tapauksen kannalta relevantteja. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota siihen, ovatko vastausvaihtoehdot keskenään riittävän samankaltaisia ja siihen, ettei kriittinen vaih-

¹³⁸ Ks. Poliisihallituksen ohjeet ja määräykset POL-2019-42579.

¹³⁹ Esitutkintapöytäkirja 5500/R/59147/21/Li3, s. 6–7. Uusi laite saatiin käyttöön vuonna 2015, ja myös testauksesta vastaavat tahot ovat vaihtuneet tapausten välissä.

¹⁴⁰ Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 §:n asiantuntijatodistelua koskevat säännökset ovat sittemmin muuttuneet. Jako asiantuntijatodistelun ja muun todistelun osalta ei ollut nykyiseen tapaan selvä ennen lakimuutosta.

¹⁴¹ Jokinen 2005, s. 13. Jokinen suosittaa, että esitutkintaviranomaiset teettäisivät tärkeissä tapauksissa testin automaattisesti syyttömäksi tiedetyille henkilöille.

toehto ole liian ilmiselvä. Tuomioistuimen tulee olla myös tietoinen siitä, että reagoinnille kriittisen vaihtoehdon kohdalla voi olla muitakin selityksiä kuin syyllisyys. Toisaalta jos puolustus vetoaa muistijälkitestin tulokseen, tulee arvioida sitä, voiko reagoimattomuus kriittiseen vaihtoehtoon johtua esimerkiksi ajan kulumisesta tai syvästä päihtymyksestä.¹⁴²

Tähän mennessä tuomioistuimet eivät ole arvioineet pisteytystekniikoita tai polygrafin piirtämiä käyriä, mutta tietyissä tapauksissa tuomioistuimen tulisi perehtyä myös näihin seikkoihin. Näissä tapauksissa on hyvä kuulla todistajana testin pisteytysanalyysin tehnyttä henkilöä siitä, mitä pisteytysmenetelmää on käytetty ja miten poikkeavat reaktiot on eritelty. Tässä yhteydessä voidaan tarkastella myös sitä, antaako jokin toinen pisteytysmenetelmä eri tuloksen.

Oikein käytettynä muistijälkitesti tarjoaa yhden lisäkeinon rikosprosessin tarpeisiin ja sen käytön voidaan katsoa edistävän rikosvastuun toteutumista.

---

¹⁴² Katso lisää Santtila – Jokinen 2008, s. 260–263.